

PLANLAMA TARTIŞMALARINA BİR ÖRNEK: FORUM DERGİSİ DENEYİMİ

Altan Alaybeyoğlu*

Giriş

Bu çalışmada, Türkiye’de 1950’li yıllar içerisinde, sermaye birikiminin sürekliliği ve gereklilikleri temelinde şekillenen ‘planlı kalkınma’ yaklaşımının oluşum süreci, Forum Dergisi’nde yapılan tartışmalar çerçevesinde incelenecektir.¹ Günümüzde planlama; gerek teorik gerekse de pratik yönleriyle birçok tartışmanın halen temelinde yer bulan bir sorunsaldır. Özellikle ‘sistemin krizlerinin yönetilmesine’ dair yürütölen tartışmalarda ve bunun karşıtı olarak ‘alternatif bir iktisadi sistemin ne ölçüde mümkün olduğu’ sorusu karşısında tarihsel bir deneyim olarak da karşımızda durur. 1950’lerin Türkiye’sine ve planlama tartışmalarına yeniden odaklanmak bu bağlamda kritik görünmektedir. Kapitalizmin kendini yeniden üretme mekanizmaları çözümlenmeden yürütölecek bir tartışmanın kısıtları, Forum Dergisi deneyimi ışığında kendini gösterecektir.

Forum Dergisi, birçoğu alanında uzman akademisyenlerden oluşan ve Türkiye tarihinde akademik ve entelektöel alanda derin izler bırakmış aydınların oluşturduğu bir dergidir. 1960 sonrasında yaşanan dönüşümün 1950’lerde yaşanan gelişmeler içinden nasıl filizlendiğini Forum Dergisi üzerinden analiz etmek, yelpazesi geniş bir inceleme alanını olanaklı kılmaktadır. Çalışma tarihsel olarak; derginin yayın faaliyetini sürdürdüğu 1954 yılı ile planlamanın resmi anlamda uygulamaya geçtiği 1960 yılı ile sınırlandırılmıştır.

1950’ler sonrasında ‘fiilen’, 1960’larda ‘resmi’ olarak başlayan devlet müdahalesinin yürütölme süreci aynı zamanda Türkiye’de ticari sermaye birikiminden sanayi sermayesi birikimine geçiş evresinde, içe yönelik birikim sürecine denk düşmektedir. Forum Dergisi, süreklilik içerisinde değişen birikim biçimlerinde aydınların önerilerini, reflekslerini ve müdahale kabiliyetlerini anlama ve konumlandırma noktasında prizma işlevi görecektir.

Aydınların toplumdaki pozisyon ve işlevinin nasıl ve hangi yöntemle tanımlanacağı sorunsalı bu çalışmanın arka planında yer eden bir soru iken, Forum

* Haliç Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Bankacılık Ve Sigortacılık Bölümü Öğretim Görevlisi

1 Forum Dergisi’nde yer alan planlama tartışmalarının daha geniş başlıklarla ele alındığı bir çalışma için: (Alaybeyoğlu, 2014).

Dergisi aydınlarının planlama pratiğine dair önerilerinin, birikim süreçleriyle keşiştiği ve ayrıldığı noktaların tespiti ve müdahale kabiliyetlerinin olup olmadığı sorularının tartışılması öncelikli konudur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllar, Türkiye’de kapitalizmin gelişim dinamiklerini anlamada önem taşıyan yıllardır. Söz konusu dönemde kapitalizmin gelişimini anlama yöntemi, toplumda aydınların konumunu ve işlevini çözümlemede belirleyici bir unsur olup, bu unsur literatürde Forum dergisi aydınlarına dair yapılan çözümlemelerde de göze çarpmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, toplumsal bir kategori, bir ilişki biçimi olarak “sermaye birikimi” kavramı çevresinde; kapitalizmin kendini kurma ve yeniden üretme mekanizmaları üzerinden yapılacak bir analizle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sistemin mevcut durumu tartışılacak ve planlama yaklaşımının ortaya çıkış süreci irdelenecektir.

İkinci bölümde, Türkiye’de 1945 sonrası sermaye birikim süreçlerine özet bir bakış yapılacak, sistemle eklemlenme sürecinde, birikimin içsel dinamikleri tespit edilecektir. Bu bağlamda içe yönelik birikim modeli ile planlama yaklaşımının ilişkisi kurulacaktır. Dergideki tartışmalar iki alt kısım üzerinden gruplandırılmıştır. İlk kısım, uluslararası sistemle eklemlenme kapsamında yer alan; ikinci kısım ise ülke içerisinde sermaye birikiminin gelişimine paralel, dergi yazarları tarafından yapılan tartışmalardan oluşmaktadır. Bu ikili etkileşim ve onlara paralel olarak kurumsal alanda yaşanan dönüşümlerin analiz edilmesiyle, aydınların öngörülerinin yaşanan süreçle keşiştiği alanlar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

İçe yönelik birikim süreci ve planlama tartışmalarında ise, ilk olarak yazarların kalkınmanın iç ve dış finansmanına dair tespitleri ve önerileri incelenecektir. Sonrasında tarıma ve ticarete dayalı birikiminden sanayi birikime geçiş sürecine dair yapılan tartışmalar ışığında devlet müdahalesinin kapsamı, ‘sosyal politika’ ve kentleşme üzerine yapılan analizlere yer verilecektir.

1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünyada Geçerli Durum ve Planlama Yaklaşımının Ortaya Çıkışı

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem, kapitalizmin uluslararası ölçekte yeniden yapıldığı ve uluslararası güç dengelerinde değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Yeniden yapılanmayı koşullayan etmen ise dünya ölçeğinde üretici sermayenin sahip olduğu konumdur. Süreç sonunda ABD, ekonomik bir güç olarak belirmiş ve kapitalizmin dünya ölçeğinde yapılanma sürecinde kurumsal yapının taşıyıcısı olmuştur.

“İkinci Dünya Savaşı’ndan önce ülke ekonomilerini birbirine bağlayan sermaye kesimi öncelikle ticaret sermayesidir.” (Keyder, 1976, s. 31). 1930’lardaki

Büyük Buhran döneminde dünya ticareti oldukça gerilemiş; İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde ticaret, %40'lara varan kayıplarla ciddi bir düşüş yaşamıştır (Hirst ve Thompson, 2007, s. 9). İki savaş arası dönemde sermayenin uluslararasılaşma süreci de kesintiye uğramış, kapitalizmin dünya ölçeğinde bütünleşme hızı yavaşlamıştır (Öztürk, 2006, s. 11). İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise üretici sermaye uluslararası ilişkilerde belirleyici olmuş ve ABD hegemonik bir güç olarak belirmeye başlamıştır.

ABD'nin dünya üstünlüğü mücadelesinde bir adım önde olmasının koşulları ise:

i) Savaştan dolayı hiç tahrip olmaması ve savaş koşullarında üretimini sürekli arttırmış olması (Başkaya, 1986, s. 100),

ii) Savaş boyunca ortaya çıkarılan teknolojiyi üretim alanına kaydıracak potansiyele sahip olması (Keyder, 1981, s. 31),

iii) Ülke içi ekonominin tüm kıta alanına yayılması (Arrighi, 2000, s. 101) şeklinde sıralanabilir.

Savaş sonrası dönemde ise ABD'nin diğer erken kapitalistleşmiş ülkelere göre, üretim düzeyi nezdinde açık ara bir üstünlüğü vardı.² Bu dönemde "ABD, sanayileşmiş ülkelerin toplam sanayi üretiminin yarısından fazlasını sağlıyordu ve üretim düzeyi o dönemin ikinci en büyük sanayi gücü olan İngiltere'nin yedi katıydı." (Jenkins, 2001, s. 218). Dönemin en belirgin özelliği olan üretken sermayenin uluslararasılaşması süreci (Gülalp, 1983, s. 17) aynı zamanda sermayenin diğer formları olan meta-sermaye ve para-sermayenin de hareketine hız katmıştı³ (Öztürk, 2006, s. 3). Sermayenin uluslararası hareket koşullarını yaratacak, yeniden yapılanan uluslararası kapitalist sistemin devamlılığını güvence altına alacak kurumsal çerçeveyi hazırlamak, belirginleşen bir güç olarak ABD'ye düşüyordu ve bunu gerçekleştirdiği ölçüde de hegemonyasını tahsis etmiş oluyordu.

Bu süreçte, sermayenin uluslararasılaşma dinamiğini olanaklı hale getiren uluslararası yapıların temeli 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kasabasında gerçekleştirilen konferansla atılmıştır. Konferans sonrası alınan kararlarla IMF ve DB kurulmuş, böylelikle "IMF para sermayenin, DB⁴ üretici sermayenin ser-

2 1948 yılında dünya sanayi üretiminin %44,4'ü ABD, %6,7'ü İngiltere, %4,6'sı Batı Almanya, %14,7'si diğer erken kapitalistleşmiş ülkeler tarafından yapıldığı görülür (Jenkins, 2001, s. 219, şekil 7.2). Ayrıca söz konusu yılda ABD'nin ulusal geliri İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Benelüks ülkelerinin toplamının iki katı ve SSCB'nin altı katından fazladır (Woytinsky 1953:185'den aktaran Arrighi, 2000, s.408).

3 1950-1973 yılları dünya dış ticaret hacminin %9'un üzerinde olduğu bir büyüme hızına tanıklık etmiştir. Bu oran 1870-1913 yıllarındaki %3,4'lük ve 1913-1950 yılları arasındaki %1'den düşük oranla (Hirst ve Thompson, 2007, s. 47) karşılaştırılsa tablo anlamlı hale gelecektir.

4 Dünya Bankası'nın amacı, "Sermayenin üretime yönelik alanlara yatırımını kolaylaştırarak üye ülkelerin yeniden inşa ve gelişmesine katkıda bulunmak, uluslararası yatırımı teşvik

best dolaşımının düzenlenmesine ve nihai olarak serbest dolaşım koşullarının yaratılmasına” (Türkay, 2009, s. 284) hizmet etmiş olacaktır. Ayrıca Cenevre’de yapılan görüşmeler sonunda imzalanan GATT ile de uluslararası anlamda ticaretin yani ticari sermayenin dolaşımı güvence altına alınmıştır (Karluk, 1984, s. 106).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası alanda iki kutuplu bir dünya varlığını sürdürürken, ekonomik bir güç olarak tarih sahnesinde beliren ABD için üretici sermayenin uluslararasılaşması dinamiği çerçevesinde kapitalist sistemin sorunsuz işlemesini sağlamanın dışında bir misyon daha belirginleşmiştir. Bu misyon; yeni kurulan ulus devletlerin varlığı ve SSCB tehlikesi ile Doğu Avrupa’da belirginleşen sosyalist rejimler karşısında “kendi etki alanını ve kapitalist sistemin sınırlarını genişletmektir” (Türkay, 2009, s. 67). Bu konjoktürde “azgelişmiş” olarak tanımlanan geç kapitalistleşmiş ülkelerin sisteme içerilmesi hayati bir önem kazanmış ve bu ülkelerin “gelişme sorunu” gelişme yazını olarak bilinen geniş bir yazının oluşmasına yol açmıştır.

Savaş sonunda gelişme yazınının ortaya çıkmasına neden olan etmenler; ekonomik bir güç olarak ABD’nin uluslararası ortamı yeniden biçimlendirme isteği, sömürge devletlerin bağımsızlıklarını sağlayarak ulus-devlet formunu almaları, geç kapitalistleşmiş ülkelerde birikimin iç olanakları etrafında kapitalist ilişkileri geliştirme yönündeki istekleri ve soğuk savaşın varlığı olarak sayılabilir (Ercan, 1995, s. 337). Ercan’ın gelişme yazınının ikinci dönemi⁵ olarak tanımladığı bu dönemde (Ercan, 1995), “modernleşme kuramı” çerçevesinde yeniden formüle edilen “gelişme” kavramı “kullanılış açısından bir değişikliğe uğrayarak, kapsamı daralmış ve esas olarak ekonomik gelişmeye⁶ atfen kullanılmaya başlanmıştır.” (Türkay, 2009, s. 39). Ekonomik gelişmenin sağlanmasındaki anahtar unsur ise sanayileşme olarak belirginleşir. Bu temelde yeni ulus devletlerin sisteme içerilmesinin gerekliliği kendisine meşru bir zemin kazanmış olur. Bir başka deyişle, “Aralarındaki önemli farklılıklara rağmen, “azgelişmiş” olarak tanımlanan yeni ulus devletlerin, yeniden yapılanan kapitalist dünya ekonomisine geçerli işbölümü çerçevesinde entegrasyonları, kalkınma⁷ kavramının meşruiyetini sağlamıştır.” (Türkay, 2009, s. 283).

ederek...uluslararası ticaretin uzun vadeli ve dengeli şekilde büyümesini olanaklı kılmak... böylelikle üretkenlik düzeyini, yaşam standartlarını ve emek koşullarını yükseltmek” olarak belirtilmiştir (Shihato 1991:62’den aktaran Peker, 1996, s. 9).

5 Bu dönemde geç kapitalistleşmiş toplumlara ilişkin daha detaylı ve sistematik bilgi üretimine geçilmiş ve bu durum ‘öteki’ toplumlara topyekün bir araştırma nesnesine dönüştüren geniş alt birilerin doğmasına neden olmuştur (Bk. Ercan, 2001).

6 Bu dönemde, “geç kapitalistleşmiş ülkeleri tanımlamada (azgelişmişliği tanımlamada) kullanılan değişkenler kişi başına düşen gelir, sermaye donanımı ve sermaye birikimi, tasarruf, yatırım gibi değişkenler” (Ercan,1995, s. 340) olup daha sonrasında ‘azgelişmiş ülkelerin’ gelişmesi için sunulan önerilerin temel noktalarını oluşturmuşlardır.

7 Kalkınma kavramı 1970’lerin ortalarına kadar geçen süre zarfında iktisadi büyüme ile eşdeğer anlamda kullanılmıştır (Mihçi, 1996, s. 68).

“Azgelişmiş” olarak tanımlanan toplumların durağan yapılarını aşmaları ve “kalkınmaları” noktasında ise karşımıza iki boyutlu bir içeriği olan “müdahale” kavramı çıkar. Müdahale bu toplumların batı toplumlarına benzer bir gelişim göstermeleri için formüle edilmiş “gerek entelektüel, gerek pragmatik ve gerekse ideolojik düzeylerde öne çıkan anahtar bir kavramdır.” (Türkay, 2009, s. 63).

Müdahale kavramının ilk boyutu uluslararası alanda yapılacak olan yardımlardır. Gelişme iktisatçıları tarafından da azgelişmiş ülkelerinin sermaye birikimi sağlamaları anlamında önemi sıklıkla vurgulanan dış yardımların, savaş sonrası ürettiği mallara talep bulması zorunluluğu ile karşılaşan ABD için, sermaye ihracını olanaklı hale getirmesi anlamında önemi büyüktür (Ercan, 2001, s. 93). Müdahalenin yardım biçimine bürünmüş olması bir yandan müdahaleye meşru bir zemin kazandırırken diğer yandan da azgelişmiş ülkelerdeki sınıfların iktidarlarını kurmalarının zeminini yaratmış olur (Türkay, 2009, s. 66-67).

Müdahale kavramının ikinci boyutu ise ulusal düzeyde olup, bilinçli devlet müdahaleleri ve planlamadır. Bu dönemde kalkınma iktisatçıları tarafından, geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki “yapısal sorunların” serbest piyasa mekanizmasının işleyişine olanak tanımayacağı, bu durumun işlese bile gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratacağı (Hogendorn, 1992: 383-411’den aktaran Mıhçı, 1996, s. 69) ve sermaye birikiminin olanaklı hale gelmesinde bilinçli devlet müdahalesinin gerekliliği ve planlamanın önemi vurgulanmıştır. Bir başka deyişle, “kaynakların etkin dağıtımı ve iktisadi büyümeden elde edilen gelirin daha adil paylaşılması süreçlerinde” (Tinbergen (1952); Lewis (1954)’den aktaran Mıhçı, 1996, s. 70) devlet eliyle yapılacak bilinçli müdahalenin önemine değinilmiştir. Devletin müdahale kapsamındaki bilinçli hali, ekonomiye müdahalenin seçici olması anlamında bir bilinç ve beklentidir. “Bu seçiciliğin sınır ve kapsamını belirleyen de kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesini sağlayacak koşullar toplamı anlamında içinde bulunulan konjonktürdür” (Türkay, 2009, s. 80). Devletin planlama yaklaşımlarındaki pozisyonu “devletçilik-liberalizm ikileminden” ziyade, kapitalist mantığın doğasına ve sermaye birikiminin tarihsel koşullarına içkin bir pozisyonudur. Devletin bu anlamda rolü “üretim sürecini doğrudan örgütlemek değil, o sürecin özel ellerde kapitalist yöntemle örgütlenmesinin koşullarını dışarıdan yaratarak yaptırımını sağlamaktır.” (Gülalp, 1993, s. 15). Bir diğer ifadeyle;

“Devlet böylelikle çok çeşitli yollardan maksimum sermaye birikiminin yaşamsal mekanizması olmuştur. Kapitalizm kendi ideolojisine göre, devlet mekanizmalarının müdahalesinden kurtarılmış özel girişimlerin etkinliğini gerektiriyordu. Oysa bu durum pratikte hiçbir yerde gerçekten geçerli olmamıştır.” (Wallerstein, 2006, s. 48).

Devlet müdahalesinin teorik anlamda gelişme iktisadında yer bulmasında ise Keynesçi iktisadın (dolaylıda olsa) rolü vardır. “Keynes’in genel denge halinde

bir ekonomik dünya gerçekliği karşısına, denge konumunda olmayan ekonomilerin varlığını koyması ile varılan noktadan, gelişmemiş ülkelerin kendine özgü olduğu düşüncesine geçilmesi oldukça kolay olmuştur.” (Hirschman, 1961, s. 6-7’den aktaran Ercan, 1995, s. 342). Keynesci teorik analiz, erken kapitalistleşmiş ülkelerin ekonomilerine kriz ortamında çıkış yolu aramak kaygısıyla geliştirilmiş olsa da, gelişme iktisatçıları açısından geç kapitalistleşmiş ülkelerin “gelişme sorununa” yanıt aramada temellendikleri bir analiz olmuştur. “Keynes’in geliştirdiği eksik istihdamda denge sağlanabileceği önermesi ve tam istihdama ulaşmak için talebi yönlendirici devlet müdahalesinin gerektiği yönündeki saptaması, gelişme sorunuyla ilgilenen iktisatçılar açısından yeni bir teorik yapının kurulmasının ön koşullarını oluşturmuştur” (Türkay, 1994, s. 43). Bu çerçevede 1951 BM raporunda Keynesyen devlet müdahalesi anlayışıyla azgelişmiş ülkelerin büyüme problemleri ele alınarak gelişmenin koşulları üzerinde durulmuştur (Ercan, 1995, s. 343).

Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD’nin ekonomik üstünlüğü ve üretici sermayenin uluslararasılaşma eğilimiyle birlikte kapitalizm yeniden yapılanma sürecine girmiş, süreç sonunda ABD hegemonyasını tahsis etmiştir. Kapitalist sistemin devamlılığını güvence altına alacak süreç uluslararası kurumlar aracılığı ile işlemiş, yeni ulus devletlerin sisteme içerilmesi sorunu gelişme yazının oluşmasını koşullamıştır. “Azgelişmiş” olarak tanımlanan ülkelerin “gelişme sorunu” kalkınma iktisadının doğmasına yol açmış ve müdahale kavramı kalkınma iktisadında önemli bir yer tutmuştur. Müdahalenin ilk boyutu uluslararası alanda yapılan yardımlar iken ikinci boyutunu ulusal alandaki planlama önerileri ve bilinçli devlet müdahaleleri oluşturmaktadır. Burada vurgulanması gereken önemli nokta ise “kapitalist ilişkilerin diğer toplumlarla ilişkisi sadece bir ekonomik (metalar, sermaye) ilişki değildir tam tersine kapitalizmin diğer toplumlarla ilişkisinde ilişkiyi sağlayan metalar ya da sermaye, meta ve sermaye olmasının ötesinde bir yaşam biçimini içlerinde taşırlar.” (Ercan, 1995, s. 304). Bu çerçevede, sürecin sonunda erken kapitalistleşmiş ülkelerde Keynesyen “refah devleti politikaları” görülürken, geç kapitalistleşen ülkelerde ise iç dinamikler kapsamında şekillenen, “ithal ikameci” modeller kurgulanmıştır. İçer yönelik sermaye birikim süreci hem dışsal boyutta kapitalizmin yayılma eğilimleriyle şekillenirken, içsel anlamda geç kapitalistleşen ülkelerde sermaye birikiminin niteliğiyle yakından alakalıdır.

2. Türkiye’de 1945 Sonrası Sermaye Birikim Süreci ve Planlamanın Yeri

Bu bölümde, 1945 sonrası dönemde Türkiye’de sermaye birikim süreci incelenecektir. Dönemin sınıfsal kompozisyonu, içer yönelik birikim modeli ve planlamanın ilişkisi, bu ilişkinin kurulmasında devletin pozisyonunun ne olduğu soruları arka planda yanıtlanmaya çalışılan sorulardır.

Söz konusu dönemde geç kapitalistleşen ülkelerin çoğunda ‘ithal ikameci sanayileşme’ modeli hayata geçmiştir. “İthal ikameci sanayileşme, gelişmekte olan ülkelerle dünya pazarı arasındaki maddi bağlantıların oluşmasına yol açmıştır.” (Bina ve Yaghmaian, 1988, s. 238’den aktaran Tuna, 2011, s. 104). Türkiye’de 1960’larda resmen hayata geçen ‘ithal ikameci’ sürecin izlerine 1950’lerde rastlamak mümkündür.

Forum Dergisinde özellikle 1950’lilerin ikinci yarısı itibariyle yoğunlukla yer alan planlama tartışmalarını anlamlandırmak ve aydınların öneri ve görüşlerinin hangi zeminde şekillendiğini kavramak için düşünsel aktivitenin biçimlendiği toplumsal zemini incelemek gereklidir. Bu bağlamda dönemi hangi kavramlarla anlayacağımız, planlama tartışmalarının anlaşılmasına da yön verecektir.

Çalışma için dönemi anlamada kullanılacak anahtar kavram ‘içe yönelik birikim modeli’dir. ‘Sermaye’ kavramının ilişkisel niteliği ve “süreç içinde yapılaşan bir gerçeklik” (Ercan, 2011, s. 30) olduğu akılda tutularak, dönemin incelenmesine çalışılacaktır. Döneme dair çalışmalarda farklı kavram setlerine rastlamak mümkündür. ‘ithal ikameci sanayileşme –birikim modeli’, ‘planlı dönem’, ‘popülizm’ bunlardan bir kaçıdır.⁸ Ancak bunların incelenmesi bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Savaş yıllarında ekonomide daralma yaşanmış ancak ticaret burjuvazisi ve toprak sahipleri süreçten kazançlı çıkmayı başarmıştır. Diğer bir deyişle; “köylüler yığınlar halinde askere alındığından tarımsal üretimde ciddi bir gerileme oldu... Ekonominin mutlak anlamda daralması, birikim sürecinin yavaşlaması demek değildi... Tarım ve ticaret sermayesi savaş döneminden benzeri görülmedik birikim oranlarıyla çıktı.” (Gülalp, 1993, s. 32). Kısacası savaş yılları, üretim yapan çiftçinin ve piyasaya dönük toprak unsurlarının birikimlerinin arttığı (Boratav, 2010, s. 95), gelir dağılımının tarım ürünlerini pazarlayan ticari sermaye lehine döndüğü, yani genel olarak burjuvazinin ciddi birikim olanakları sağladığı yıllar olarak tanımlamak mümkündür (Boratav, 1984-5, s. 48).

Dönem; Türkiye’nin, savaş sonrası ortamda kapitalizmin uluslararası örgütlenmesini yürüten kurumlara üye olduğu bir dönemdi. IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü üyeliği 1947’de; NATO’ya üyelik de 1952’de gerçekleşti (Boratav, 2010, s. 100).

DP’nin tarım politikaları çoğunlukla büyük toprak sahiplerinin lehine bir pozisyon yaratmıştır. 1945 yılında kabul edilen ve toprağı hiç olmayan ya da çok az olan köylüye toprak ve tarım aleti vermeyi içeren ‘Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’ 1950 yılında değişikliğe uğramış ve yasadan zarar görenler geniş ölçüde

8 Tuna yaptığı çalışmada (Tuna, 2011) bu üç kavramın ortaklaştığı noktalardan birinin de sermayenin toplumsal bir ilişki olarak görülmesi yerine sermayeye teknik, ekonomik bir anlam yüklemek olduğunu belirtir.

ortak meraları kullanan topraksız ya da topraklı köylüler olmuşlardır. “Hükümet 1947 ile 1962 yılları arasında yaklaşık 360.000 aileye 1,8 milyon hektar toprak dağıttı; fakat bunun sadece 8.600 hektarı özel topraklardan alındı. Dağıtılan toprağın neredeyse tamamı devlete aitti ve mera olarak zaten kullanılıyordu.” (Ahmad, 1996, s. 138). Toprak dağıtımına, Marshall Yardımı fonları aracılığıyla tarımda makineleşmeye gidilmesi eklenince ortakçıların tarım emekçisi olması yolu da açılmış oldu.

1950 yıllarda siyasal partilerin sınıf temsilcileri netlik kazanmaya başlar. “DP esnaf ve köylülüğü temsil eder; çünkü toprak ağaları, büyük toprak sahipleri daha çok, ağırlıklı olarak bunun içinde vardır. Dolayısıyla, mevcut toplumsal yapıdaki ağalık kurumunun sonucu olarak da köylülük de büyük ölçüde Demokrat Parti’yi destekleyecektir.” (Türkay, 2009, s. 154). Halk Partisi’ne baktığımızda ise ticaret sermayesini görürüz. Bu kesimin en önemli niteliği ise “ticari sermaye birikiminde bir tür olgunluğa gelen, birikimin olanaklarını üretime dönük alanlarda da kullanmak isteyen, bu anlamda olgunlaşmış sermayeye sahip olan ve sanayi sermayesi olmaya aday” (Türkay, 2009, s. 154) bir kesim oluşudur.

Türkiye, 1950’li yılların ortalarına kadar yaşanan ekonomik ve politik gelişmelere, sermaye birikimi çerçevesinde yukarıda kısaca değinilmeye çalışıldı. 50’li yıllar için sıklıkla yürütülen tartışmalardan bir diğeri de CHP ve DP için ekonomik alandaki politikalarına ilişkin ‘devletçilik-liberalizm’ tartışması oldu. Tartışmanın analizi bu çalışmanın kapsamı dışında yer almaktadır. Ancak ‘planlama’ ile birikim süreçlerinin ilişkisi ve devletin buradaki pozisyonu açısından, kısaca değinmekte fayda vardır.

Döneme ilişkin yapılan analizlerde DP-CHP çatışması daha çok liberalizm-devletçilik ikililiğinden hareketle oluşturulmuştur. Hâlbuki devletin ekonomiye müdahalesi mülkiyetin tahsisi ve kapitalist sistemin sürekliliği açısından daimidir. Dönem itibarıyla değişen güç ilişkileri çerçevesinde devletin ekonomiye müdahalesi belli bir zümrenin lehine ya da aleyhine şekillenebilir. Ancak bu durumu liberalizm-devletçilik ikililiğinden analiz etmek toplumu yönlendiren sınıfsal ilişkilerden kopuk bir analiz olur ki bu ölçüde de cılız kalır. Menderes iktidarının müdahaleyi minimum düzeyde tuttuğu dönem olduğu gibi müdahaleci olduğu dönemde olmuştur. Müdahalenin karakteri ve dozajı, sermaye birikimin geldiği uğrakta, sermaye fraksiyonlarının güç dengesindeki konumuyla doğrudan ilişkilidir. Yaratılan ayırım, suni bir ayırımdır ve temelinde kapitalizmin bir sistem olarak -kendini yeniden üretecek mekanizmaları barındırması anlamında (Türkay, 2009, s. 131)- analizlere dahil edilmemesi yatar. Liberalizmi “özel mülkiyetin tesis edilmesi, sürekliliğinin sağlanması ve değerlendirilmesinin koşullarının yaratılması” (Türkay, 2009, s. 142) temelinde tanımlarsak; liberalizm kapitalizmin kurucu ideolojisi rolüne bürünmüş olur ve devletçilik denen uygulama biçimleri de liberalizmin tanımı içerisinde yer bulur. Bu bağlamda “tarihsel bir

sistem olarak kapitalizmin tüm gelişme süreçlerinde devlet ve devlet müdahalesi önemli bir yer ve işleve sahip olmuştur.” (Türkay, 2009, s. 254). Diğer bir deyişle;

“Sermaye birikiminin sosyal toplam döngüsünün her aşaması, ancak devletin varlığıyla hayata geçer. Kapitalizm, genelleşmiş bir toplumsal sistem olarak gelişimini devletin içkin ve aktif olduğu bir süreçte gerçekleştirilmiştir. Bir başka ifadeyle özel sermaye her zaman devlet gücünün varlığına ihtiyaç duyar.” (Türkay ve Akçay, 2006, s. 56).

CHP ve DP'nin sınıf temsiliyetleri anlamında farklılıkları vardı. “Kuşkusuz, CHP içinde de işadamları vardı. Üzeyir Avunduk ve Kazım Taşkent DP içinde siyasi olarak aktiftiyse, Vehbi Koç da CHP içindeydi. Fakat sorun bir vurgu sorunuydu. DP'liler, programlarının temel ögesi olarak serbest girişimi vurguluyorlardı ve bütün çağrışımlarıyla bu, işadamlarına çekici görünüyordu. CHP'lilerin de serbest girişimden uzak durmaları söz konusu değildi. Aksine, 1945'ten sonra neredeyse DP'liler kadar onlarda serbest girişimi vurgulamaya başladılar; fakat kimi mensupları CHP'ye katılan ticaret erbabı –uzun süren devletçilik deneyimiyle- kuşkuyla bakıyordu. Yine de, Mayıs 1950'de iktidarı kaybetmelerinden önce, Türkiye'yi serbest girişim yoluna sokmuşlardı.” (Ahmad, 1996, s. 30).

Yaygın kanının aksine, sermayenin talepleri, devletin sistemin sürekliliği için oynadığı rol, dış ekonomik ilişkilerde sergilenen tutum açısından CHP ve DP iktidarları arasında süreklilik söz konusuydu. Bir başka ifadeyle; “...parti programında o zaman özelleştirme vardır; ama Türkiye'deki KİT'lerin en hızlı geliştiği dönemlerden biri de DP dönemi olmuştur. Dolayısıyla, siyasi iktidarların tasarruflarından bağımsız, iradelerinden de bu anlamda bağımsız, devletin bir şekilde bu sürecin içinde olması sistemin mantığı gereğidir ve bu sadece Türkiye'ye özgü bir şey değildir.” (Türkay, 2009, s. 153).

1950'lilerin ikinci yarısındaki gelişmeler ise belli bir birikime ulaşmış ticari sermaye için sanayi yatırımlarına yönelme fırsatları bulduğu yıllar olmuştur. İçer yönelik birikim modelinin nüvelerinin atıldığı yıllardır.⁹

Sıcak savaş ortamının sona erışı ve dünya ticaretindeki hareketliliğin artması, Türkiye'de bulunan hakim sınıf koalisyonları içinde yeni fırsat anlamına gelmiştir. Kore Savaşı ile birincil mal talebi dünya üzerinde artışa geçmiş olması da ticaret ve tarımla uğraşan kesimler için fırsatlar yaratmıştır. Yeniden yapılanan dünya ekonomisinde Türkiye için biçilen rol, Marshall Planı kapsamında Avrupa ekonomilerinin yeniden inşası için tarım ürünü ve hammadde ihracıyla bir

9 Boratav'ın döneme dair değerlendirmesi şu şekildedir: “1954-1961 yılları, savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu; ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu; ihracat mallarına yönelik talepteki düşme ve dış kaynakların belli bir düzeyi aşmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir.” (Boratav, 2010, s. 107).

eklemlenme olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2003, s. 93). Ancak bu durum daha sonra değişmeye başlar. 1945 sonrasında Türkiye'nin dış ticareti artarken, ithalat miktarı ihracatı aşmış ve 1948 yılı itibariyle dış ticaret açıkları büyümeye başlamıştır. 1953 sonrası Kore Savaşı sona erdiğinde ticaret hadlerinin yeniden birincil mallar aleyhine dönüşmeye başlaması, ihracatı bu mallardan oluşan Türkiye için ihracat gelirlerinde düşüşe sebep oldu. İthalatın artışa devam ediyor oluşu ve ihracatın bahsedilen sebeplerden ötürü gerilemesi, dış ticaret açıklarını doğurdu. Her ne kadar dönemde yabancı sermayeyi teşvik adına bir takım yasal düzenlemeler yapılmış olsa da, soğuk savaş koşullarında jeopolitik konumu gereği yatırım için cazip bir alan teşkil etmeyen Türkiye'ye yabancı yatırım sınırlıydı ve bu miktar dış ticaret açıkları için yeterli olmadı. 1954 yılından itibaren ithalatta sınırlamalar ve kotalar gündeme gelecekti. "1954 öncesinde ithalatın %20-%25'ini oluşturan tüketim mallarının ithalattan payı %10'un altına düşmüştür. Bu gerileme bir yandan mal yoklukları, kuyruklar ve karaborsaya; bir yandan da ithalatı tüketim mallarında ikame eden bir sanayileşme sürecine yol açmıştır." (Boratav, 2010, s. 108). 1952 ve 1953'te 550 milyon dolar olan ithalat, 1958'de 315 milyon dolara gerilemiş ve ithalat bileşimi tüketim mallarının payının azaldığı ve girdilerin (ara malların) payının arttı bir dönem yaşanmıştır (Boratav, 2010, s. 112).

Netice itibariyle, 1950'li yıllarda ticari burjuvazinin belli bir birikime ulaşmış kanadı için, dayanıksız tüketim mallarını ülke içinde üretebilecek sanayi yatırımlarının koşulları vardı ve sermayenin söz konusu kesimi yabancı sermaye ile birlikte, kimi alanlarda doğrudan kimi alanlarda lisans anlaşmaları ve ortaklıklar yoluyla sanayi yatırımlarına yöneldi. "Teknoloji, sermaye malları ve girdilerin ithal edildiği ve nihai ürünün ülke içinde üretildiği tipik bir ithal ikameci sanayileşme süreci" (Gülalp, 1985, s. 337'den aktaran Öztürk, 2010, s. 66) başladı ve süreç 1960'larda yaşanan dönüşümle kemikleşti. Devlet bu süreçte altyapı yatırımları yaparak, ulaştırma, iletişim ve enerji alanlarında kapitalistleşme sürecini hızlandırmış oldu (Kepenek ve Yentürk, 2003, s. 110). "Bu birikim biçimi yerleştikçe, devlet politikası da bu sürecin desteklenmesini gözeten bilinçli bir çabaya yöneldi." (Gülalp, 1993, s. 34).

Türkiye'de 'tarım ve ticaret sermayesine dayalı birikim modelinden, iç pazara yönelik sanayi sermayesi modeline geçiş' (Gülalp, 1993, s. 34) olarak tanımlayabileceğimiz süreçte yaşanan dönüşüm, iç sınıf yapısı ve uluslararası işbölümüyle eklemlenme sürecinin karşılıklı bir belirlenim ilişkisine tabi bir dönüşümdür. İşsel sınıf yapısının kompozisyonu geçici bir uzlaşmayı sağlar biçimdeydi. Yeşeren sanayi sermayesi ve mevcut ticari ve tarıma dayalı sermaye arasındaki bu uzlaşma üretime dair işbölümünde somutlanmıştı. İhracat gelirleri sanayi dışı üretimden sağlanıyordu ve sanayi sektörü bu döviz gelirinə bağımlıydı. Sanayi üretimdeki girdi dışarıdan sağlandığından, tarımdaki yüksek fiyat ve gelirler sanayi kesiminin önünde engel teşkil etmiyordu. Ayrıca korunan bir

iç pazarın varlığı, ithal ikameci küçük ölçekli faaliyetlerin gelişmesine olanak sağlıyordu (Gülalp, 1993, s. 37).

Ticari sermayeden sanayi sermayesine dönüşümün kırılım noktalarından biri de 1958 krizidir.¹⁰ Bir başka ifadeyle; “Kriz, sermaye birikim biçiminin değişmesi sürecinin bir ‘an’ıdır, sonucudur... Öncesinde ticari sermayeye dayalı birikim biçimi mevcut iken krizle birlikte üretken sermayeye dayalı birikim sürecine geçiş hızlanmaya başlamıştır.” (Tuna, 2011, s. 133). Tıkanma sürecinin sinyalleri ilk olarak ticari sermayenin yukarıda çizilen çerçeve bağlamında, kar oranlarının düşmesiyle alınmıştır. Kar oranları sıkışan ticari sermaye için çözüm, dünya çapında üretici sermayenin uluslararasılaşmasının olanaklarını da arkasına alarak, birikimin el verdiği ölçüde sanayi yatırımlarına yönelmek olmuştur. Krizin, kapitalizmin işleyişine içkin olduğunu aklımızda tutarak; kriz dönemlerinin bazı sermaye fraksiyonları için, yapısal değişikliklere gidilebilme potansiyeli içerdiği ve sermaye birikiminin sürekliliğini garantine altına alacak düzenlemelere gebe bir dönem olduğundan fırsata çevrilebileceğini söyleyebiliriz. 1958 krizi için birikimin tıkanıklıklarını ve bu tıkanıklığın açığa çıkma biçimini göz önünde bulundurarak “ekonominin bozulmasından söz edildiğinde bu sürecin ayrılmaz parçası tikel sermayeler için kar oranlarının düşmesidir. Bu aşamaya gelindiğinde tikel sermayeler için hayati olan iki şey sadece kar oranı ve sermaye birikiminin sürekliliğidir. Bu çerçeveden 1958 krizine bakıldığında kriz sadece döviz krizi olarak değerlendirilemez. Döviz krizi, sürecin açığa çıkış biçimidir” (Tuna, 2011, s. 134) denilebilir.

Bahsedilen dönüşümün öznesi olan sanayi sermayesinin 1950’li yıllarda olgunlaşmaya başladığını söylemek mümkündür. Akyüz’den aktaracak olursak: “Sermaye içi fraksiyonların mücadelesi 5590 sayılı kanunda [8 Mart 1950 tarihli] somutlaşmaktadır. Bu kanun, ticaret odalarından bağımsız olarak sanayi odalarının kurulması için meşru zemin oluşturmuştur. Sanayi odalarının ayrı bir yapılanmaya gitmesi üretken sermayenin güçlenmeye başladığının göstergesidir.” (Akyüz, 2001, s. 98).

Üretici sermayenin organizasyon sürecinin, emek gücüne dair bir dizi düzenlemeyi beraberinde getirmesi kaçınılmazdı. Bir başka ifadeyle;

“Sanayileşme olarak tanımlanan üretimin yeni organizasyonu aynı zamanda yeni mekânlar (kent-fabrika, atölyeler) ve yeni sınıf/aktörlerin (sermayedar ve işçi) varlığına neden olmuştur.” (Ercan, 2011, s. 29).

10 Tuna çalışmasında (Tuna, 2011) 1958 krizini açıklayan yaklaşımları; dış dinamik merkezli yaklaşım, Keynesyen devlet merkezli yaklaşım ve iç ve dış dinamik merkezli yaklaşım olmak üzere üç başlıkta toplar.

2.1. İe Yönelik Birikim Sürecinin Dinamikleri ve Planlama

Bu kısımda ie yönelik birikim süreci ve planlama¹¹ arasındaki bağlantı aktarılmaya çalışılacaktır. Bu etkileşimin temel bileşenleri; ticari birikimden sanayi birikimine geçiş yapan sermaye, uluslararasılaşan üretici sermaye ve dönüşüm için gerekli çerçeveyi hazırlayan devlettir. Bu anlamda sermaye bir ilişki biçimi olarak kavrandığı ölçekte, ticari sermayeden üretici sermayeye geçiş toplumsal bir geçişi ifade eder ve devlet de bu dönüşümün kurumsal altyapısını hazırlar pozisyonda yer alır. Bir başka ifadeyle;

“Metalaşma süreci kapitalist toplumda sadece sermaye ile emeğin yeniden üretim koşullarını tanımlamaz aynı zamanda devletin yeniden üretim koşullarının temelinde yer alır. Bu anlamda metalaşma sadece sermaye ile emek arasındaki bir dizi düzeneği içermez ama doğrudan devletin de yeniden üretim koşullarını sağlar. Devlet ile genel olarak sermaye meta ve metalaşma sürecinin derinleşmesi/yayılması konusunda ittifak içindedirler.” (Ercan, 2013).

Devleti farklı konumlandırışlar ya da devlete atfedilen farklı roller beraberinde bir dizi açmazı getirir. Örneğin ‘güçlü devlet geleneği’ yaklaşımı “devletin herhangi bir girişiminin arkasında yatan temel itici gücü, devletin kendi kendinin devamını sağlama arzusu ve rasyonalitesi olarak görür; toplumdaki herhangi bir tepkinin kaynağını da merkezin baskısına bağlar.” (Dinler, 2009, s. 25). Devlet ve toplum ilişkisi merkez ve çevre gerilimi üzerinden, merkezdeki elitlerin çevre üzerindeki hakimiyeti biçiminde okunduğunda ortaya bir dizi sorunlu alan çıkar. “Bu noktadan tarihe bakıldığında tüm bir Türkiye tarihi tekrardan ibaretmiş gibi görülür: Devletin/merkezin topluma uyguladığı baskılar, toplumun/çevrenin buna tepki duyması ve devletin bu tepkiyi bastırması. Bu döngüye denk düşen tarihsel olaylar ise, CHP döneminde bürokratların kendi güçlerini pekiştirmek için aldığı baskıcı önlemler, CHP’ye başkaldırarak burjuvazi ve köylü oylarıyla DP’nin iktidara gelişi ve askeri darbenin yeniden iradeyi ele alışıdır.” (Dinler, 2009, s. 38-39).

Sermaye birikim odaklı çalışmalara baktığımızda ise “tarihsel/toplumsal bir örgütlenme biçimi olarak devlet; bir taraftan, sermaye birikim sürecinin dünya ölçeğinde ve yerel/ulusal olarak geldiği düzeye göre, farklı sınıfların kendi aralarında ve birbirlerine karşı yaptığı mücadeleler ve rekabet koşullarında ayakta kalma çabalarının tanımladığı bir ilişki seti içinde biçimlenirken, diğer taraftan toplumsal bir ilişki olan sermaye birikim sürecinin sürekliliğini fiili olarak sağlamaya dönük yeni ilişki biçimlerini, yeni kurumsallaşmaları yaratma ve birikim sürecinin çatışmalı niteliği gereği, kendisine içkin olarak yarattığı olumsuzlukları meşrulaştırma işlevlerini yerine getirmektedir” (Türkay ve Akçay, 2006, s. 65)

11 İlk planlama deneyimi Sovyetler dönemine aittir (Küçük, 1985, s. 22). Bu çalışmanın kapsamı kapitalist birikimi olanaklı kılan planlama uygulamalarıdır.

şeklinde tanımlanır.

Sanayi sermayesine dayalı birikim biçimi, içe yönelik birikim sürecine yönünü veren dinamiklerin dayanak noktasını oluşturur. Planlı kalkınmaya geçişte belirleyici etmen sanayi sermayesinin ticari sermaye birikimine göre farklılıklar içermesidir.

Sanayi sermayesine dayalı birikim biçimi, ticari sermaye birikimiyle kıyaslandığında, ileri-geri bağlantıları yüksek bir birikim biçimidir. ‘P-M-Ü-M’-P’ biçimini taşıyan ‘sermayenin genel formülü’ ve artık değerın üretimi ve realizasyonu, dolaşım evresiyle sınırlı ticari sermayeden farklı olarak, birçok koşulun yerine gelmesini gerektirir.” (Öztürk, 2010, s. 83-84). Döngünün ilk basamağının gerçekleşmesi yani üretimin başlaması için gerekli olan ilk form para sermayedir. Para sermayenin niceliği ve biçimi de bu kısımda önemlidir. Döviz biçiminde para sermaye süreç için daha avantajlı bir konum ifade eder. Para sermayenin yanında; yeterli miktar ve nitelikte hammadde, üretim aracı, uygun vasıfta emek gücünün de mevcut olması gereklidir. Üçüncü evrede tüm bu toplamın üretim sürecine girmesi ve üretimin devamlılığının garanti altına alınması gerekir. Bu noktada kapitalist üretim koşulları için gerekli olan yasal çerçevenin (çalışma yasaları vb.) hazırlanması ve üretimin sürekliliğini tehlikeye atacak unsurların disipline edilmesine gerek duyulacaktır. Dördüncü ve son evrede ise üretim sonunda açığa çıkan ve metallerde donuk halde bulunan artı değerın realize olması yani metallerın satılması gereklidir. Birikimin sürekliliği için, sürecin sonunda elde edilen değerın daha da genişlemiş bir ölçekte yeniden başlayacak olan üretime aktarılması şarttır. “Bunun için de iç pazarın belirli bir ölçekte ve az çok bütünleşmiş biçimde oluşması, dolayısıyla yol, iletişim gibi altyapıların yeterince mevcut olması, üretilen ürünlerin belirli ihtiyaçları karşılayabilir olması ya da reklamlar ve benzeri yoluyla yani ihtiyaçların ve tüketim alışkanlıkların oluşturulması gereği vardır.” (Öztürk, 2010, s. 83-84). 1950’lerin hazırlayıcı olduğu ve 1960 sonrası ile hayata geçen süreçte yaşanan dönüşümün temel itici gücü yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan sanayiye dayalı birikim modeline geçiştir. Uluslararası konjonktür gereği bu süreç ‘ithal ikameci bir strateji’ eşliğinde ve uluslararası kapitalist sistem ile beraber gelişmiştir.

Bu çerçeve de sermaye birikiminin koşullarının yeniden düzenlenmesi beraberinde toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. Bu düzenlemeler sermaye birikiminin ilişkisel niteliği ve birikimin düzeyi ile doğrudan ilgilidir. Devletin yeniden yapılanması, işçi sınıfı için gerekli yasal düzenlemeler, realizasyon süreçleri için düzenlemeler bunlardan birkaçıdır. Süreç, hem sermaye grupları hem devlet hem de işçi sınıfı için niteliksel değişimlerin yaşandığı; birikimin uluslararası boyutu ile eklemlenmeyi gerektiren, bu anlamda içsel ve dışsal etkilerin bileşiminde gelişen bir süreç olmuştur. Bölüşüm ilişkilerinde yaşanan dönüşüm bu sürecin belirgin bir unsurudur ve bu unsur sanayi serma-

yesine dayalı birikim biçimine tabidir. Bir başka ifadeyle; “değişim değerinin egemenliği üretim düzeyinde emek-sermaye çelişki/ilişkilerinin varlığına neden olduğu ölçüde, dolaşım alanında bölüşüm ve tüketimin de sermaye mantığı içinde yeniden biçimlenmesine neden olur. Üretim alanındaki ilişkiler (çelişkiler) geliştiği ölçüde, sermaye dolaşım alanında da belirleyici olur.” (Ercan, 2011, s. 29). Üretken sermayenin filizlenmeye başlamasıyla birlikte devlette de bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Hakim sermayenin yapısındaki değişim devletin yapısındaki dönüşümü koştulamıştır. Bir başka ifadeyle; “Üretken sermayenin ticari sermayeden farklılığı ciddi bir organizasyon gerektirmesidir. Fabrika veya atölyede üretim yapılması, karmaşık ve devasa makineleri, binaları ve altyapı yatırımlarını, makineleri harekete geçirecek enerjiyi, üretimin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ithalatını, para sermaye bulmak için kredi mekanizması gibi nesnel koşulları gerektirir... Devletin, bu yapılanmaları gerçekleştirebilmesi için bünyesini bürokratik anlamda genişletmesi zorunlu olacaktır. Geniş bir bürokrasi beraberinde, geniş bir memur kitlesini ortaya çıkaracaktır.” (Akyüz, 2011, s. 99).

3. Forum Dergisi ve Planlama Tartışmaları

Bu bölümde Forum Dergisi’ndeki planlama tartışmalarına yer verilecektir. Forum çevresindeki aydınların dünyasını anlama ve planlamaya dair önerilerini bu anlamda konumlandırma bu bölümün ana hedefidir. Forumcuların dünyasını anlamada kullanılacak referans noktamız ise yukarıda çizilmeye çalışılan çerçevedir. Aydınların önerilerinin sermaye birikim süreçleriyle kesiştiği, örtüştüğü ve ters düştüğü alanların tespitine yer verilmeye çalışılacaktır.

1 Nisan 1954’te ilk sayısı yayınlanan Forum Dergisi, aydın çevrelerinde düşünsel alandaki etkinliği ile dikkat çeken ve bu etkiyi siyasal alanda aktif rol alarak sürdürebilmiş aydınların yazılarının yer aldığı bir dergidir. Forum 15 Ekim 1969 tarihinde yayın hayatına son vermiştir. Şubat 1970’de ise tekrar yayınlamaya başlamıştır ancak bu dönem pek uzun sürmemiş ve dergi birkaç sayıdan sonra kapanmıştır. Daha sonra dergi, 15 Eylül 1979 tarihinde ‘Yeni Forum’ adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Ancak Yeni Forum, her ne kadar eski Forum’un yazarlarının bir kısmını barındırıyor olsa da Forum çizgisinin 1954-1960 yılı yarattığı etkiyi yaratamamıştır. Forum Dergisi çok büyük ölçüde, üniversite öğretim üyelerinin yazdığı bir dergidir ve bu anlamda ‘Forum Hareketi’ de, akademisyen olmayan bazı yazarlarına rağmen, bir üniversite harekettir (Küçük, 1985, s. 478). Forum’un kurucuları arasında birçok akademisyen vardır. Forum, Bahri Savcı (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi), Osman Okyar (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi), Bedii Feyzioğlu, Aydın Yalçın (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi), Turhan Feyzioğlu (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi), Turan Güneş (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi), Nilüfer Yalçın, Bülent Ecevit, Kemal Salih, Nejat Tunçsiper, Cavit Erginsoy, Mukbil

Özyörük, Ziya Müezzinoğlu, Yaşar Karayalçın, Kudret Ayiter ile Akif Erginay'ın başını çektiği bir ekip tarafından kurulur. Yayımindan bir süre sonra bu ekibe Cahit Talas, Muammer Aksoy, Şerif Mardin, Coşkun Kırca, Mümtaz Soysal, Metin And, Sadun Aren, Haluk Ülman, Şevki Vanlı, Cemal Aygen ve daha birçok aydın katılır. Forum'un taşıyıcı aydınlarının Aydın Yalçın, Turhan Feyzioğlu ve Osman Okyar olduğu söylenebilir.

Forum Dergisi'nin iddialı çıkışı; 1960 öncesi dergide çeşitli alanlarda yazılanlar ve Türkiye'de 1960 sonrası yaşanan kurumsal dönüşüm süreçleri birlikte düşünüldüğünde, karşılığını bulur. Ancak önerilerin ve yaşanan dönüşümün hangi çerçevede gerçekleşmiş olduğu önemlidir. Örneğin Küçük'ün değerlendirmesine göre Forum bir 'Soğuk Savaş' yayınıdır ve bu anlamda dünyada yer alan mevcut kutuplaşmada tarafı belli bir çevredir. Küçük'ten aktaracak olursak: "Forum'un kadrosu Soğuk Savaş'ın delikanlılarıdır. Üniversite yıllarını politika-dan uzak, çalışkan öğrenciler olarak tamamlıyorlar. İçlerinde, 1940 yılının aydın hareketine bulaşmış olan bulunmuyor; Forum ile aydın hareketi geçmişinden bir kopmayı temsil ediyor." (Küçük, 1997, s. 575).

Planlama tartışmaları bu alanda Forum çizgisi için turnusol kağıdı vazifesi görebilecek bir alandır. Zira bu çalışmanın ilk bölümünde değinilmeye çalışıldığı kadarıyla; planlama deneyimleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası gelinen aşamada kapitalist işleyişin içerisinde, Keynesyen iktisadın teorik etkisinde ve o günkü 'azgelişmiş' ülkelerin 'gelişme sorunuyla' bütünleşmiş bir tarzda ele alınmış; 'Sovyet Plancılığı' ile karşılaştırıldığında soğuk savaşın teorik alanında önemli bir yer tutmuştur. Planlama tartışmalarının Türkiye'deki entelektüel seyri içinde bir değerlendirmesini sunan Küçük'e göre planlama kavramını sosyalist temelli içeriğinden soyutlayan Kadro Dergisi çevresiydi. 'Cumhuriyet Türkiye'si'nin ikinci etkili aydın hareketi' olarak tanımladığı 'Forum Hareketi' ise planlama kavramını kapitalist sisteme bağlama işini üstlendi ve bunu gerçekleştirdi (Küçük, 1985, s. 477).

Forum'da planlama ilişkin yazılar teknik bazda kaleme alınmıştır. Dönemin ekonomik gelişmelerine ilişkin çözümler yapılırken iktisadi araç ve yöntemlerden fazlaca faydalanılmıştır. Başka bir deyişle; "...Forum Hareketi planlamaya dayanak ve plana güvenmeye gerekçe olarak programlama tekniklerini ileri sürüyor... Forum Hareketi, bir genel aydın hareketidir. Programlama teknikleri ise hem politikasızdır hem de cansız. Kendiliğinden harekete geçmezler ve kendilerine yüklenen iyilikleri açamazlar. Harekete geçirici gerekir. Bu da teknikleri bilenlerdir. Bir 'ilmiye' topluluğudur. Dönemin ilk plancı kuşağı Forum Hareketi'nin çocuklarıdır (Küçük, 1985, s. 480). Küçük'ün belirttiği anlamda Forum Dergisi planlama teknikleri için 'harekete geçirici' konumda olmayı başarmıştır. Dergi aydınları, 'planlı kalkınma' deneyiminin kurumsal alanlarında önde gelen isimlerinden olmayı başarmışlardır.

Forum Dergisi aydınları 1960 sonrası uygulanan politikaların fikirsel anlamda taşıyıcılığını üstlenmişlerdir. 1950’li yıllarda dergi sayfalarında tartışılan bazı konular 1960 sonrası Türkiye’inde doğrudan hayata geçmiştir. “Aslında Forum’un sonuçlarını tartışmak 27 Mayıs’ın kendisini tartışmakla bir oluyor; çünkü 27 Mayıs’la birlikte uygulananlar, Forum’da yazılanlarla birebir özdeşleşiyor. Başka kanıtı gerek olabilir mi; 27 Mayıs için anayasa taslağını hazırlayacak komisyonun başına Forum’cu Profesör Turhan Feyzioğlu getiriliyor... 27 Mayıs, ilk ağızda hem anayasal düzenlemelerde ve hem de dış ilişki bağlantılarında, tümüyle, Forum aydın hareketinin damgasını taşıyor.” (Küçük, 1997, s. 579-604). Forum’un etkin rolü dergi çevresindeki yazarlar tarafından da vurgulanan bir gerçektir. Dergide ağırlıkla planlama kapsamında yazılara yer vermiş olan Okyar, Yeni Forum dergisinde yaptığı değerlendirmede Forum’un Türkiye’de 1960 sonrası yaşanan dönüşümdeki rolünü ortaya koyar: “1957 ile 27 Mayıs 1960 arasında gittikçe gerginleşen siyasi havada Forum, kuruluşundan beri savunduğu siyasi ve iktisadi görüşler üzerinde durmaya ve aynı konuları işlemeye devam etti. 27 Mayıs hareketi ile Demokratik Parti iktidarına son verildiği zaman, Forum’un yıllardır ileri sürdüğü görüş ve öneriler ön plana geldi ve bunlar, bir yandan 1961 Anayasası’nda ifadesini bulan yeni siyasal düzenlemenin ana hatlarını etkilerken, diğer yandan, 1960’dan sonraki dönemin iktisat politikasının yeni istikametlerini şekillendirmekte etkili oldu.” (Okyar, 15 Ocak 1984, s. 11). Forum yazarları, 1960 sonrası dönüşümüyle beraber hayata geçen kurumsal yapılanmanın birçok noktasında kendilerine yer bulabilmişler ve bilfiil yöneticiliğini üstlenmişlerdir. Örneğin 1960 sonrası kurulan Kurucu Meclis Kanunu’nu hazırlamakla görevli komisyonda Turhan Feyzioğlu, Bahri Savcı, Muammer Aksoy gibi Forumcular yer almış ve hazırlanan taslak büyük ölçüde kabul edilmiştir. Temsilciler Meclisi Meclis Anayasa Komisyonu Forumcuların yer aldığı kurumsal yapılanmalardan biridir.

Yazarlardan Necat Erder, 26 Eylül 2006 tarihinde kendisiyle yapılan bir mülakatta Forum’un etkisini şu şekilde aktarır: “Forum’da yazılarında memleket sorunlarına dair getirilen çözüm önerilerinin hepsi CHP’nin 1959 yılında yayınladığı İlk Hedefler Beyannamesinde yer almıştır. Beyanname de 1961 Anayasası’nın iskeletini oluşturmuştur.” (Çakmak, 2007, s. 712). Yine Erder bizzat kendisinin yaşanan süreçte aktif rol aldığını belirterek sözlerine devam eder: “Mesela, Turhan Feyzioğlu’nun anayasa mahkemesi ile ilgili yazıları vardı, 1961 Anayasası ile anayasa mahkemesi kuruldu. Ben ve Atilla Karaosmanoğlu planlamacılıkla ilgili yazılar yazardık, 1960’lı yıllar planlamacılık yılları oldu, hatta ben DPT’de çalıştım ve ilk planlamacılardan biri oldum. Bu liste böyle uzatılabilir. Çift meclislilik, nispi temsil...” (Çakmak, 2007, s. 712).

3.1 Forum Dergisi ve Planlama Yaklaşımının Sac Ayakları

Türkiye’de 1960 sonrası dönüşüm ve bu dönüşümü olanaklı hale getiren 1960 öncesi gelişmeler için üç farklı ayaktan ve bunların etkileşiminden bahsetmek, dergideki tartışmaları bu biçimde ele almak, yukarıda çizdiğimiz çerçeveye uygun düşecektir. ‘Bu alanlar uluslararası sistemle eklemleme olarak tanımlayacağımız dışsal dinamikler, içe yönelik birikim süreciyle tanımlayabileceğimiz içsel dinamikler ve son olarak bunların ikisinin etkisinde şekillenen devletin dönüşüm sürecidir. Forum Dergisi’nde, Planlı kalkınma’ süreci için yapılan önermeleri bu çerçeve dahilinde ele alacağız.

Forum planlı iktisat rejiminin tanımını şöyle yapmaktadır: “Planlı iktisat rejiminde devlet iktisadi teşekkülleriyle hususi teşebbüslere yer vermek doğru olur. Bu suretle iktisadi hayatın seyyalyeti ve dinamizmi sağlanmış olur. Fakat resmi ve hususi teşebbüslerin iktisadi kararlarında tamamen serbest bırakılmaları doğru değildir. Bu münferit kararların, ekonomik hedefleri tayin eden bir nazım plana uydurulması lazımdır. Planlı iktisat rejimi budur.” (Forum, 15 Haziran 1955, s. 3). Forum, kalkınma ve planlamacılık ilişkisi çerçevesinde DP’nin tutumunu ise şöyle değerlendirir: “Türkiye çapında, şümulü ve uzun vadeli bir iktisadi plan hazırlanması lüzumu vardır. İktisadi plan hazırlanması icap ettiği düşüncesi karşısında hükümetin almış olduğu vaziyet ise bugüne kadar tamamen müphem kalmıştır. Hükümet, kah liberalizme bağlılığından bahsederek planlaş-tırmayı totaliter rejimlere mahsus bir sistem olarak reddetmiş veya hareketinde tamamen program ve plana bağlı kaldığını ileri sürmüştür. Hükümet, bu iki izah tarzı arasında bocalamakta devam ediyor. Bu bocalamanın kendisi hükümetin iktisadi plan veya programa sahip olmadığını göstermeye kafidir.” (Forum, 15 Haziran 1955, s. 1).

Forum Dergisi’nde DP’ye ekonomi alanında yöneltile eleştiriler daha çok ekonominin plansız ve programsız bir tarzda ve popülist bir yaklaşımla yürütülüyor olmasında kaynaklıydı. Eleştirilerin temelini, DP’nin ekonomi politikalarının daha çok kendi tabanını hoş tutmak adına yapılan ve vizyonu olmayan politikalar olması oluşturuyordu. Dönemin bir değerlendirmesini sunan Boratav’a göre de 1954-1961 dönemin ekonomi politikalarıyla sonraki dönemdeki politikalar arasında ana ayırım, ekonominin bir sonraki döneme göre “plansız-programsız, günü gününe” yönlendirilmesiydi (Boratav, 2010, s. 109). Bu kapsamda, derginin ilk sayılarında iktidar partisine ekonomik alanda sunulan öneriler planlı bir ekonomik programın hayata geçirilmesi yönündeydi:

“Şayanı temenni olan bünye tadili, hükümetin, ister hususi teşebbüse, ister devlete ait olsun, faaliyette olan iktisadi birimleri ekonomik kalkınma ve istikrar gayelerine doğru sevkedecek bir umumi çerçeveyi tayin ve meydana gelecek planı tatbik etmesinden ibarettir.” (Okyar, 15 Kasım 1954, s. 8).

Forum Dergisi'nde, planlamanın birikim sürecinin sürekliliğindeki kritik rolü o dönem net biçimde kavranmıştır. "...Plan fikrinin asıl menşei, ekonominin muayyen istikamette bir değişme meydana getirmesi arzusudur... Planın başlıca gayelerinden biri, daha hızlı bir sermaye terakümünü mümkün kılacak kaynakları tespit etmek olacaktır." (Forum, 15 Ağustos 1955, s. 2). Forum için, planlama sermaye birikimini mümkün kılacak bir yoldu ve amacı kaynakların doğru tespit edilip yine en işlevsel tarzda kullanılmasını sağlamaktı.

3.1.1 Kalkınmanın Dış Finansmanı: Yabancı Sermaye Yatırımları, Borçlanma ve Yardımlar

Yabancı sermaye yatırımları, borçlanma ve yardımlar; hem içe yönelik birikim sürecinin finansmanı açısından kritik bir rol oynamış hem de Soğuk Savaş ortamında kapitalist sisteme eklenme noktasında önemli bir yer tutmuştur. Kapitalist blok ile eklenme çerçevesinde düşünüldüğünde yardımların yalnızca ekonomik yönlü değil stratejik yönlü bir faktör olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede yabancı sermaye yatırımları, borçlanma ve yardımlar iki yönlü bir analizle ele alınmalıdır. Savaş sonrası yapılanmada, üretici sermayenin uluslararasılaşması eğilimi çerçevesinde, sermaye birikimi mantığı içerisinde yardımların işlevi bu çalışmanın ilk bölümünde açıklanmaya çalışılmıştır. Forum Dergisi'nin o günkü konjonktür içerisinde; gerek kalkınmanın finansmanı, gerekse de uluslararası sistemle eklenme açısından yabancı sermaye yatırımları, borçlanma ve yardımlara dair fikir ve önerileri bu kısımda aktarılmaya çalışılacaktır.

Dış yardımın, kalkınmanın finansmanı açısından oynadığı rol kritiktir. Bunun yanında dış yardım, dışarıdan ithal edilen malların ülke içerisinde üretilmesinin önünü açacak, ithalatın kompozisyonunun değişmesinin bir fonksiyonu olacak ve 'ithal ikameci modelin' yönlendiricisi olacaktır. Bu durum Forum dergisinde net bir biçimde analiz edilir. İlk olarak dış yardımın kalkınmanın finansmanı açısından oynadığı rolün hayati olmadığı bir varsayım ile aktarılır: "Takribi bir faraziye yapalım. Türk ekonomisindeki senelik yatırım kıymetinin 2 milyon Türk lirası civarında olduğunu kabul edelim. Buna mukabil kısa bir hesapla, dışarıdan ister resmi hibe ve kredi şeklinde olsun, ister hususi kredi şeklinde olsun son seneler zarfında elde ettiğimiz yardımın vasatı olarak 500 milyon Türk lirası civarında olduğunu farz edelim. Şu halde yatırım masraflarımızın takriben 1/4'üne müsavi bir nispetin dış yardımla karşılandığı söylenebilir. Görülüyor ki kalkınma gayretinin finansmanı bakımından dış yardımın oynadığı rol hayati değildir. Türk milleti biraz daha fedakarlığa katlanarak, dış yardımın yerini tutacak finansmanı meydana getirebilir." (Forum, 15 Eylül 1955, s. 2).

Dışarıdan sermaye akışının formu ne olursa olsun, dış dünyaya olan bağımlılığı arttıracığı ve karın dış ülkelere aktarılacağı korkusu, o dönemki tartışma-

larda ağırlık kazanmıştır. Forum Dergisi yazarları da bu alanda bir takım çekincelere sahip olmakla birlikte, kaynakların olumlu etkilerinin daha ağır basacağını belirtmişlerdir: “Yatırımın kârı ecnebi müteşebbise aittir, ancak millî emek ve millî mahsulle memlekette tali işlere ve mesleklere vücut verecektir. Dış ödeme darlığını rahatlatacaktır.” (Zarakoglu, 15 Nisan 1954: s. 9- 11).

Forum Dergisi çizgisinin yabancı sermaye yatırımları, borçlanma ve yardımlar konusundaki fikri, dış kaynakların temininin, kalkınmanın olanaklı hale gelmesine katkıda bulunacağı ölçüde, iktisaden faydalı olacağı yönündedir. Dergiden aktaracak olursak: “Ekonomimizi geliştirme ve sağlamlığını idame ettirme azmimizi ispat ederek ve bunu baltalayıcı mütenakız yollara sapmadığımızı bilfiil göstererek, Türkiye gibi az gelişmiş bir memleket ekonomisine muayyen bir nispette uzun vadeli ve ehven şartlarda bir dış yardımın elzem olduğunu tereddütsüz söyleyebiliriz.” (Forum, 1 Şubat 1956, s. 2).

Dış yardımların kalkınma sürecini tetikleyici etkisine rağmen, kaynakların doğru yönlendirilmemesi sonucunda, geline nokta hala dış yardımlara muhtaç bir ekonominin varlığının mevcut olması neticesinde; eleştiri okları yeniden DP hükümetine çevrilir. Forum Dergisi’nde dış kaynakların planlı bir iç örgütlenme olmaksızın ve kaynakların doğru miktarda doğru alanlara yönlendirilmeden faydalı olamayacağı sıklıkla altı çizilen bir husustur. DP’nin dış kaynakları yönlendirmede yeterli ölçüde organize olmaması eleştirilir: “Müsait dünya konjonktürüne ve Türk tarihinde eşine rastlanmayan bir dış yardım mazhariyetine rağmen, milli ekonomimiz gittikçe kendi gayretine güvenir bir hale gelecek yerde, ancak daha fazla dış yardımla ayakta durabilecek bir bünye haline sokulmuştur.” (Forum 1 Temmuz 1955, s. 2).

3.1.2 Kalkınmanın İç Finansmanı: Kaynak Aktarımı ve Bölüşüm

Forum’da kalkınmanın iç finansmanına yönelik sunulan öneriler oldukça fazladır. Forum’un akademiden beslenen yönü bu önerilerin iktisadi politikalar çerçevesinde ele alınmasına ve rahatlıkla sunulmasına olanak vermiştir. Dergide bu alana dair yapılan saptamalar hemen hemen her sayıda mevcuttur. Bu kısımda, kalkınmanın iç finansmanına dair yapılan saptamaların köşe taşlarını aktaracağız.

İktisadi kalkınmanın geç kapitalistleşen ülkeler için gerçekleştirilebilir kılınması noktasında, kalkınma için fedakarlıkları sahiplenecek zümrenin tespiti önemli yer tutar. Bu süreçte yaşanabilecek sıkıntılara dair milletin rızasını kazanmak gereklidir: “İktisadi kalkınma uğrunda milletin müzaheretini kazanmak için, onunla açık konuşmaktan, hedef ve meseleleri basit fakat kat’i ifadelerle izah etmekten başka çare yoktur. İktisadi plan yapılması, millete iktisadi kalkınmanın teşkil ettiği yükü açıkça gösterecek ve bu gaye uğruna ondan fedakarlık istenilmesi işini kolaylaştıracaktır.” (Forum, 15 Ağustos 1955, s. 2). Bu noktada iktisadi kal-

kınmanın dozajının ne olacağı yani bu amaca hizmet edecek kaynakların senelik miktarının tespiti önem kazanmaktadır. Diğer bir ifadeyle;

“...o memlekette halkın iktisadi kalkınma için ne kadar fedakarlığa razı olacaklarını bilmek icap edecektir. Bir memleketin iktisaden kalkınması, ister teknik istihlal cihazlarının artırılması, ister halkın bilgi seviyesinin ve istihlal kabiliyetinin yükseltilmesi şeklinde olsun, muayyen miktardaki iktisadi kaynakların, bir müddet için günlük ihtiyaçların tatmininde kullanılmasını, ileride istihsalı artıracak sahalara yatırılmasını icap ettirir. Bunun içindir ki, ileride istihsalin ve umumi hayat seviyesinin yükselmesi ümidi ile halkın bugünkü imkanlarından birtakım fedakarlıklar yapmaya ve hayat seviyelerinin biraz dun kalmasına razı olmaları lazımdır. Şu halde, ilk ve en mühim mesele bu mecmu miktarın ne olacağını tayin etmektir.” (Üstünel, 1 Eylül 1954, s. 10).

Kaynakların tespitinin ardından önemli olan ikinci mesele, bu amaca tahsis edilen iktisadi kaynaklardan ne şekilde faydalanılacağı ve bu kaynakların hangi sahalara tahsis edileceğidir. Bunun içinde iyi bir organizasyona ihtiyaç kaçınılmaz hale gelir. Bu durum şu şekilde ifade edilir: “Elde mevcut imkan ve kaynakların en iyi tahsisini ve bunlardan faydalanılmasını temin edebilecek iyi bir istihlal organizasyonunun mevcudiyeti bu problemin istenen bir şekilde halledilmesi için şarttır. Bilhassa yatırımların koordinasyonu zarureti, ehemmiyeti asla unutmaması icap eden bir meseledir. Bu hususlara dikkat edilmediği takdirde, kalkınma kafî derecede hızla tahakkuk ettirilemeyecek ve halkın yarımını düşünerek bugün yaptığı fedakarlıkların bir kısmı boşa gitmiş olacaktır.” (Üstünel, 1 Eylül 1954, s. 10). Sonuç olarak, kalkınmanın içsel finansmanının yönlendirici politikası ‘planlı kalkınma’ stratejisi olarak belirir.

Bu ön kabuller ile Türkiye’nin içerisinde bulunduğu koşullar eşleştirildiğinde kalkınmanın iç finansmanı için bir dizi öneri seti oluşur. İlk olarak, Türkiye’de bu yükü üzerine alacak bir zümre yoktur. Enflasyon zemininde bu yükün sabit gelirlerin üzerinde kalacağı ve bu durumun hem uzun ömürlü sürdürülemeyeceği hem de adaletsizliğe yol açacağı vurgulanır. Doğrudan aktaracak olursak: “Bugün memleketimizde iktisadi kalkınmanın yükünü üzerine alacak bir zümre bulunmadığı için, mecmu talep mecmu arzı aşmış ve enflasyon baş göstermiştir. Enflasyon halinde, kalkınmanın yükü gelirini fiyatlar nispetinde yükseltmeyenler üzerinde kalacağına göre, bu yükün büyük bir kısmı sabit gelirlilerin üzerinde kalacak demektir. Bu vaziyetin yaratacağı adaletsizlik bir tarafa, bu zümrenin mali kudretinin esasen çok cılız olması dolayısıyla bu yüke uzun müddet dayanabilecekleri tahmin edilemez. Bu yükü üzerine alacak kimselerin bulunması lazımdır.” (Üstünel, 1 Eylül 1956, s. 10).

Bu çerçevede çeşitli olasılıklar dillendirilir. Bunlardan ilki yükün dışarıya ihraç edilmesidir. Bu ise iki seçenek dahilinde ele alınır: “ya dışardan bir yardım temin ederek mesela Amerika’dan iktisadi yardım ve uzun vadede krediler

elde ederek veya tediye bilançosunda geniş ve devamlı açıklar verip yabancıları bizdeki kalkınmanın finansmanına iştirake mecbur ederek. Her iki şıkta da imkanlar kendi irademiz dışında ve mahduttur. Şimdiye kadar bu yollardan bir hayli faydalanılmış olmakla beraber, şimdi bu imkan nispeten azalmış bulunmaktadır” (Üstünel, 1 Eylül 1956, s. 11).

Bir diğer seçenek ise kalkınmanın yaratacağı yükün içeride paylaşılmasıdır. Bu seçeneğin ilk ayağında yeniden aynı soru gündeme gelir. Bu yükü hangi zümre üstlenecektir? “Bunu yaparken de dar ve mahdut bir zümreden gayet geniş fedakarlıklar yapması istenmeyip, geniş bir kitlenin içtimai adalet prensiplerine uygun düşecek bir şekilde fedakarlığa iştirak ettirilmesi tavsiyeye şayandır. Bu arada devletin de bazı tasavvurlarından vazgeçmesi, bazı teşebbüslerini ileriye talk etmesi ve böylece mecmu yükü azaltması icap eder.” (Üstünel, 1 Eylül 1954, s. 10).

Yükün içeride paylaşılması seçeneği iktisadi ve siyasal alanda yapılacak bir dizi düzenlemeyi gerekli kılmaktadır. Ne yapmalı sorusunun ilk yanıtı, zirai alandaki faaliyetlerin vergilendirilmesi yolu ile sanayi alanına yapılacak yatırımların desteklenmesi olur: “...yüksek zirai gelirlerin vergilendirilmesi. Bu tedbir, bugüne kadar kalkınma hareketinden en çok istifade etmiş olan bir zümrenin, yine aynı kalkınmanın devamını sağlamak için yapılan müşterek fedakarlığa ilk defa olarak iştirak ettirilmesini temin edecektir.” (Üstünel, 1 Eylül 1957, s. 11).

Vergilendirme sisteminde yapılacak bir dizi düzenleme bu aktarıma eşlik etmelidir: “...gelir kademelerinde vergi nispetlerinin artırılması, vergi kaçakçılığının şiddetle önlenmesi. Bu tedbirler sayesinde sanayi ve ticaret erbabının fedakarlık payı biraz artmış ve yükü başkası üzerine atmak imkanları azalmış olacaktır.” (Üstünel, 1 Eylül 1957, s. 11). Lüks tüketimin önüne geçmek için yürütülecek vergi politikası bu alanda ciddi olanaklar sunacaktır. Dergiden aktaracak olursak; “...gösteriş saiki ile yapılan harcamaların ağır vergilere tabi tutulması... Bilhassa son zamanlarda memleketimizde yaygın bir hal almaya başlayan gösteriş için istihlak vergiler yoluyla azaltılabildiği takdirde, hem enflasyonist tesirler zayıflayacak hem de iktisadi kaynakların lüzumsuz yere israfının önüne geçilerek kalkınma için daha fazla istihsal gücü elde edilecektir.” (Üstünel, 1 Eylül 1957, s. 11).

Fiyat politikasında yapılacak düzenlemeler kalkınmanın iç finansmanın diğer ayağını oluşturur. Bu kısımda özellikle hububat fiyatları önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu durum şu biçimde çözümlenir: “...fiyat politikası yolu ile kalkınmanın yükünü kısmen olsun geniş bir kitlenin omuzlarına tevdi edebiliriz. Bilhassa hububat fiyatlarını yeniden ayarlayarak.” (Üstünel, 1 Eylül 1957, s. 11).

Son olarak emek gücünün yönlendirileceği alanlara dair yapılan tespit; Türkiye’de 1960 sonrası yaşanan gecekondulaşma süreci hesaba katılarak düşünüldüğünde çarpıcı hale gelir: “...gücümüzü azaltıcı bazı faaliyet branşlarını çeşitli

yollardan köstekleyebiliriz ve böylece iktisadi kalkınmamız bakımından daha mühim olan sahalarda daha büyük inkişaf lar temin edebiliriz. Mesela sayısız ev, apartman veya villa inşasına müsaade etmeyip kredi ve vergi politikası yoluyla bu faaliyetler bir müddet için azaltılabilir. Bunun yerine aynı malzeme ve işgücü ile şimdikinden daha çok baraj, liman veya silo yapılabilir.” (Üstünel, 1 Eylül 1954, s. 11).

Yukarıda aktarılanlar toplamında sunulan önerilerin; o günkü konjonktürde birikimin mantığına uygun bir çerçevede ele alındığını ve ‘dışarı ile birlikte’ yürütülecek içe yönelik birikimin olanaklı hale gelmesine uygun bir çerçeve bulunduğu söylenebilir. Kalkınmanın iç finansmanını sağlayacak öneriler, ticarete ve tarıma dayalı birikimden sanayiye dayalı birikime geçişte düzenlenmesi gerekli olan alanlara işaret etmeyi başarmıştır. Ki bu önerilerin 1960 sonrası yaşanan dönüşümde yer bulduğu açıktır.

1954 yılı itibariyle dış açıkların büyümeye başlaması ile tarım ve ticarete dayalı birikimde meydana gelen daralma Forum sayfalarında yer alan yazılarda sıklıkla gündeme getirilen olgulardır. Örneğin, ortak kaleme alınan bir başyazıda duruma dair tespit şu biçimde analiz edilir: “Dış ticaret tıkanıklığı, Türkiye’nin iktisadi gelişmesinde dikkatle üzerinde durulacak en mühim problemdir. Şu veya bu sebeple dış ticaretimizde zuhur eden buhran bütün iktisadi sistemimizi aksatan, gelişme hamlemizi köstekleyen ve istikbalimizi tehdit eden bir amildir.” (Forum, 15 Mayıs 1955, s. 2). Forum çevresindeki aydınlar için mevcut konjonktür içerisinde kalkınma hamlesinin gerçekleşmesinin ön koşulu zirai yatırımlardan sağlanacak karın sanayi yatırımlarına aktarılmasıdır. Kalkınmanın motoru olacak olan sanayi yatırımlarının organize edilmesi için tarımdan elde edilecek gelirin aktarımı ve bu dönüşümün devlet bünyesinde kurulacak bir planlama teşkilatı ile organize edilmesi elzemdir.

3.1.3 ‘Sosyal Politika’ ve Kentleşme

Sanayi birikimine dayalı üretim tarzı ticari birikimden nitel ve nicel anlamda birçok farklılık içerir. Sanayi birikimine dayalı üretim tarzının ileri-geri bağlantıları yüksek bir toplam olması, üretim için gerekli emek gücünün dipline altına alınmasını geniş ölçekte gerektirir. Üretimin devamlılığının esası üzerinden düşünüldüğünde, emek gücünün disipline edilmesi hem üretim alanında (fabrika, atölye vs.) gerekli düzenlemenin yapılması hem de beraberinde emek gücünün satışının yasal zeminde tanımlanmış olmasını gerektirir. Ticari birikiminden sanayi birikimine geçiş süreci bu anlamda emek gücüne dair birçok düzenlemeyi de zorunlu kılar ve sınıfa dair sunulan öneriler bu kısım da hesaba katılarak değerlendirilmelidir. Bir başka ifadeyle, “Yeni rejimin tanıdığı işçi hakları ve sosyal haklar... bir yandan kentsel koalisyonun ve onun siyasal temsilcisi CHP’nin işçi sınıfını pasif bir destek sınıfı olarak kazanma çabasına, bir yandan da kapitaliz-

min işçi hakları açısından bileşik gelişme karakterini göstermesine bağlanabilir.“ (Savran, 1987, s. 166).

Emek gücünün yasal alanda düzenlenişi tam anlamıyla 1961 Anayasası ile gerçekleşir. Ancak önceki dönemlerde de bazı düzenlemelere rastlamak mümkündür. Asıl olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası hayata geçen ve 1955 yılında yeniden uygulanmaya başlayan Milli Koruma Kanunu bu düzenlemelerin örneklerinde biridir. Kanuna dair şu şekilde bir tespit yerinde olur: “İş mükellefiyeti bu kanunun en acımasız uygulamalarından biri olmuştur. Milli Koruma Kanunu, kapitalist iş’in dayatılması için meşru bir zemin sağlamıştır. İş mükellefiyeti, çalışma saatlerinin uzatılması, hafta tatillerinin kaldırılması, çalışma yaşının düşürülmesi, kadın emeğinin yoğun olarak kullanılmaya başlanması gibi uygulamaları beraberinde getirmekteydi.” (Akyüz, 2011, s. 93).

Forum’da kalkınma sadece ekonomik temelde ele alınan bir sorun değildir. Toplumsal alanda yapılması gerçekleşmesi istenen dönüşüm, ekonomik kalkınma süreçleriyle eşdeğer önemde görülür. Bu yüzden sosyal politikaya dair yapılan her öneri, ekonomik dönüşümün kapsamı içinde değerlendirilir:

“Sosyal politikada gelişmeyi hedef alan vasıtaların intikabı her memleketin ekonomik, politik ve sosyal strüktürüne ve inkişaf derecesine tabidir. Fakat her memleket için müşterek olan şudur ki vasıtaların hangisi seçilirse seçilsin sosyal politika ile ekonomik politika arasında sıkı bir münasebet vardır... Her ekonomik politikanın sosyal bir gayesi olmalı ve bu gaye imkanlarla ayarlanmalıdır.” (Talas, 1 Nisan 1954, s. 14).

Bu çerçevede, sendikalaşma hakkı ferdi ve sosyal bir zaruret olarak görülür: “Cemiyet kurma ve hususile sendika halinde teşkilatlanma hürriyeti bugün her zamandan daha ziyade ferdi ve sosyal bir zaruret halinde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Uzun bir yasak devrinden sonra alelacele hazırlanmış ve Büyük Millet Meclisince kabul edilmiş olan sendikalar kanunu bugünün ihtiyaçlarına cevap vermemektedir.” (Forum, 15 Nisan 1954, s. 4).

Sanayiye dayalı birikimin toplumsal alanda düzenleme getirdiği bir diğer alan kentler ve köylüdür. Fabrikaların ve atölyelerin sayısındaki artış beraberinde kitlelerin köyden kente göç etmesini getirecektir. Köydeki üretim tarzı da bir takım değişikliklere uğrayacak ve ziraat makineleşecektir. Forum Dergisi yazarlarından Karpat bu durumu şu şekilde ifade eder: “Muayyen bir memlekette meydana gelecek endüstrileşme hareketleri, zaruri olarak o memleketin sosyal bünyesini de değiştirecektir. Neticede köy de endüstrileşmeye uymak mecburiyetinde kalarak bünyesini ve hayat şeklini ona göre değiştirecektir. Yani endüstrileşme neticesinde köylü şehre akın edecek, ziraat makineleşecek, ziraat usulleri değişecek, ufak işletmeler büyük işletme haline inkılap edecek ve köyler de yavaş yavaş zirai şehirler halinde birleşeceklerdir.” (Karpat, 1 Ağustos 1957, s. 14).

Kalkınmanın süratle gerçekleştirilmesi için şehirleşmenin hızlandırılması gereklidir. Müdahalenin gerekliliği ‘az gelişmiş’ olanın yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır: “Geri kalmış memleketlerde köy camiasının, faaliyet ve hayat tarzının en mühim hususiyetlerinden biri, produktivitenin son derece düşük oluşu, bunun neticesinde de fert başına düşen gelirin azlığı, aynı sebepten nüfus kalabalığına rağmen, bu memleketlerde iktisadi faaliyeti hareket ettirecek efektif talebin zayıflığıdır. Az gelişmiş memleketlerde çalışan insanların çokluğuna rağmen, verim düşüktür ve bu memleketlerde gizli bir işsizlik mevcuttur. Bir memleketin nüfusunun mühim bir kısmı gizli veya örtülü işsiz olarak köyde kalırsa daha yüksek kademe istihlal faaliyetlerinin gelişmesi mümkün olmaz. Şehirleşmenin süratlendirilmesi, şehir kadrosu içinde faaliyet gösterebilecek istihlal şubelerinin geliştirilebilmesi, köy kalkınması ve genel iktisadi gelişmenin düğüm noktasıdır. Bu hareketin başlatılması ve süratlendirilmesi, her sahada birçok tedbirlerle, ahenkli, sistemli ve planlı bir şekilde bir anda hücumla geçilmesini gerektirebilir. İktisadi kalkınma içinde köy meselesinin halli, birçok cephelerde bir anda hücumla geçilmesini gerektirir.” (Yalçın, 1 Ocak 1956, s. 14).

Forum’da, ‘planlı kalkınma’ stratejisinde devletin rolünün ve pozisyonunun ne olacağı sorusu ilk etapta yanıtı aranan bir soru olmuştur. Bu alana dair ilk endişe, devletin ekonomiye müdahalesinin boyutunun ne olması gerektiğine ilişkindir. Forum yazarlarının mülkiyet esaslarına dayanan bir sistem üzerinden fikir ve önerilerde bulunduğu yazılardan açıkça anlaşılmaktadır. Dönem itibarıyla, ‘planlama’ vurgusu komünist sistem çağrışımı yaptığından, Forum yazarları tarafından, planlamanın kapitalist sınırlar içinde tartışıldığının altı sıklıkla çizilir. İktisat politikalarına ilişki yapılan önerilerde bu durum rahatlıkla tespit edilebilir:

“Türkiye’nin karşılaştığı mesele, hali hazırdaki ihtiyaç ve gayelerine uygun bir iktisat sistemi bulmaktır. Türkiye’nin totaliter felsefeyi reddettiği malumdur. Binaenaleyh, kabul edeceğimiz nizam, hususi teşebbüs ve mülkiyet esaslarına dayanacaktır... millet ekonomisinden yapılacak başlıca taleplerin sıkı bir priorite sırasına göre tertiplendiği bir umumi iktisadi inkişaf planına ihtiyaç vardır. Devlet tarafından umumi bir planın tanzim edilmesi katıyen hususi teşebbüs nizamından vazgeçmek şeklinde tefsir edilmemelidir. Hususi teşebbüs çerçevesi muhafaza edilmek şartıyla devletin, umumi iktisadi inkişafı temin üzere tatbik edeceği bir plan müteakiben hususi teşebbüsün inkişafı için sağlam esaslar meydana getirecektir.” (Okyar, 15 Temmuz 1954, s. 7).

Forum yazarlarının devletin ekonomiye müdahalesi noktasında, özel mülkiyet sınırları içerisindeki sundukları önerilerin referans noktası Keynesyen iktisattır. Keynes, “...devletin, mudil ve grift iktisadi hayatı iyice müşahade etmesi, aksaklık ve tikanıkların meydana geldiği birkaç noktaya müdahale etmesi lüzumuna dikkati çekmiştir. Piyasa kuvvetlerinin daha iyi işlemesine imkan vermek üzere, devletin iktisadi sorumluluğunu kabul ederek bazı kısa ve uzun vadeli

tedbirler almaya gönüllü olması şartıyla, ahenkli bir içtimai düzenin devam ettirilebileceğini ve aynı zamanda iktisadi gelişme hedefinin de gerçekleştirilebileceğini haber vermiştir.” (Yalçın, 15 Kasım 1955, s. 13). Keynes bu kapsamda tartışılan liberalizm-devletçilik ayrımına son noktayı koymuş ve devlet müdahalesinin kapitalist sistemin işleyişine içkin olduğunu göstermiştir: “Keynes’in bu entelektüel müdahalesi kendisinden evvel cereyan eden hususi teşebbüs-devletçilik, kapitalizm-sosyalizm münakaşalarını bir anda demode hale sokmuştur. Bu sayede cemiyeti şuurulu müdahale ile ıslah, artık sosyalistlerin tekelinde olan bir silah olmaktan çıkmıştır.” (Yalçın, 15 Kasım 1955, s. 13).

Forum yazarları için devlet müdahalesinin gerekliliği, beraberinde, müdahalenin kapsamının mülkiyetin sınırlarını zorlamayacağı vurgusu ile aktarılır. Bu noktanın özellikle vurgulanıyor oluşu, Soğuk Savaş’ın varlığı çerçevesinde anlamlı hale gelir. Nitekim batı dünyası için piyasa mekanizması ve devletin müdahalesi birbirini dışlayan değil, aksine birbirini bütünler bir tarzda ele alınmaya başlanmıştır:

“Bugün Batı’da fikri liderlik mevkiinde bulunan, muhtelif içtimai doktrinlerin temsilciliğini yapan birçok şahsiyetlerin, piyasa mekanizması ile sosyal kontrol ve devletçilik arasında bir zıddiyet değil, bir karşılıklı tamamlama hali mevcut olduğu yolundaki görüşlere iştirâ ediyoruz. Bazılarının ‘liberal-sosyalist hal tarzı’ diye adlandırdığı bu cereyanın, müstakbel dünya nizamı için çok büyük imkanlar sağladığına inanıyoruz.” (Forum, 15 Eylül 1956, s. 1-2).

Forum çizgisi için devletin ekonomiye müdahalesi elzemdir. Aktarılanlar toplamında yazarların devleti toplumsal dinamiklerden bağımsız ve dışarıdan ‘oyuna dahil olan’ bir özne konumunda algıladıkları çıkarılabilir. Ancak, “Öncelikle devlet bir mücadele alanı olarak algılanırsa... ancak bu mücadele alanı bütün oyuncuların eşit şekilde oyuna katıldığı bir saha değildir. Devlet alanı bu aktörler arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerinin de yeniden üretildiği bir alandır... devlet bizatihi bu toplumsal çelişkilerin bir momentidir.” (Dinler, 2009, s. 46-47).

Forum yazarlarının vardıkları sonucun ve bu kapsamda getirmiş oldukları önerilerin sermaye birikimi ile ilişkisi kurulduğunda dönem itibarıyla sermaye açısından ne kadar anlamlı olduğu anlaşılır. Çünkü “Devletin rolü, katmanlaşma düzeninin çeşitli düzeylerinde yer alan kişilere herhangi özel bir ayırma bulunmadan, sınıf katmanlaşmasını yaratan koşulları genelde korumaktır... Devletin rolü, bir bütün olarak sistemin korunması ve yeniden üretilmesi ise, bu rolün belirleyicisi sermaye birikiminin sürekliliğidir.” (Gülalp, 1993, s. 21, 68).

Sonuç

Bu çalışmada, Forum Dergisi çevresindeki aydınların 1954 sonrası çerçevesini çizmeye çalıştığımız süreçlere dair yaptıkları yorum, öneri ve eleştirilerin, sürecin gelişimine paralel bir değerlendirmesi sunuldu. Planlama tartışmaları bu

noktada Forum Dergisi çizgisi için turnusol kağıdı vazifesi görebilecek bir alan olarak belirdi. Forum Dergisi'nde yer alan planlama tartışmalarında yazarların planlamayı daha çok teknik bir zemin üzerinde anladıkları ve önerilerinin de bu çerçevede bir tür 'toplum mühendisliği' algısında şekillendiği söylenebilir. Dergideki tartışmalar üç ayak üzerinde konumlandırıldı. Bu alanlar uluslararası sistemle eklemlenme olarak tanımlayacağımız dışsal dinamikler, içe yönelik birikim süreciyle tanımlayabileceğimiz içsel dinamikler ve son olarak bunların ikisinin etkisinde şekillenen devletin dönüşüm sürecidir.

Forum Dergisi yazarlarının birçok yazıda yabancı sermaye yatırımları, borçlanma ve yardımları, kalkınmanın finansmanında rol oynamalarının yanında, döviz girdisi sağlaması anlamında ithalatın kompozisyonunun değişmesinin bir faktörü olarak değerlendirdikleri görülür. Yazarlar, sermaye akışının, karın dış ülkelere aktarılması anlamında olumsuz tarafları olsa da kalkınmanın itici gücünü yaratması anlamında uygulanması gereken bir politika olduğunu belirtirler. Yazarların bu konuda özellikle altını çizdikleri mesele sermaye akışının biçimi ne olursa olsun, sermaye girdisinin değerlendirileceği alanların ve miktarın, kalkınma çizgisinin sürekliliği için planlı bir biçimde organize edilmesi gerektiğidir. Bu nokta benzer biçimde 1958 sonrası dönemde uluslararası kurumların Türkiye için sundukları raporlarda öneri olarak de yer almıştır.

İçe yönelik birikim sürecine dair yapılan tartışmalara bakıldığında ise, sunulan önerilerin; o günkü konjonktürde birikimin mantığına uygun bir çerçevede ele alındığını ve dışarı ile birlikte yürütülecek içe yönelik birikimin olanaklı hale gelmesine uygun bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Forum Dergisi yazarları, kalkınmanın iç finansmanı için tarıma dayalı gelirin vergilendirilmesi ve kaynakların sanayi alanında yapılacak yatırımlara yönlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu çerçevede Forum Dergisi yazarları, ticarete ve tarıma dayalı birikimden sanayiye dayalı birikime geçişte düzenlenmesi gerekli olan alanlara işaret etmişlerdir. Yapılan önerilerin hükümetin yürüttüğü politikalarda bir karşılığı olmaması sonucu DP hükümeti Forum Dergisi yazarlarının eleştiri odağında yer almıştır.

1960 sonrası tarıma dayalı birikimden sanayiye dayalı birikime geçişte hayata geçirilen uygulamaların birçoğu 1950'li yıllarda dergi yazarları tarafından gündeme taşınan noktalar olmuşlardır. Bu anlamda Forum Dergisi yazarlarının 1960 sonrası kamusal alanda yaşanan dönüşümün şekillenmesine katkı sundukları ortadadır. Forum Dergisi yazarları için tüm bu dönüşümü olanaklı kılabacak yegane unsur devlet müdahalesi ve müdahale öncülüğünde gerçekleştirilecek 'planlı kalkınma'dır.

Sanayiye dayalı birikimin ticari birikimden birçok anlamda farklılıklar içerdiği ve çeşitli düzenlemelerin gerekli olduğu vurgusu beraberinde bir dizi öneriyi getirmiştir. İlk olarak Forum Dergisi yazarlarına göre emek gücüne dair

birçok düzenleme hayata geçmelidir. ‘Sosyal politika’ kapsamında ele alınan alanda sendikalaşma hakkı ferdi bir zaruret olarak görülür. Çünkü fabrikaların ve atölyelerin sayısındaki artış beraberinde kitlelerin köyden kente göç etmesini getirecektir. Aynı zamanda da ziraat makineleştiği için köylünün kente göç etmesi olanaklı hale gelecektir. Bu çerçevede Forum Dergisi yazarlarının önerisi kalkınmanın süratle gerçekleşmesi için şehirleşmenin hızlandırılması gerekliliğidir. Patriarkal aile tipini zayıflatma, köylü bireyin aileye ve toprağa olan bağı zayıflatma ve köylünün şehirde yaşamayı göze alabilecek bireysel cesarete sahip olması yönünde politikaların hayata geçirilmesi kent ve köy yaşamına dair sunulan önerilerin çerçevesini oluşturur.

Devletin ‘planlı kalkınma’ stratejisinde ekonomiye dair yapması gereken düzenlemelerin ise özel mülkiyetin sınırlarını aşmayacak biçimde organize edilmesi gerektiği belirtilir. Dönem itibarıyla ‘planlama’ vurgusu sosyalist sistem çağrışımı yaptığından, yazılarda müdahalenin kapsam ve niteliği detaylarıyla aktarılmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi noktasında ise Forum Dergisi yazarlarının referansının Keynesyen iktisat olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak; 1954-1960 yılı kesitinde incelenen Forum Dergisi’nde, yazarların öneri, refleks ve eleştirilerin sermaye birikimi ile ilişkisini değerlendirildiği bu çalışmada, Forum Dergisi çevresinin planlama yaklaşımının kapitalist sisteme içerilmesi noktasında rol oynadıkları ayrıca dergi bünyesinde yer alan planlama tartışmalarının 1960 sonrası yaşanan dönüşümün filizlenmesinde etkili olduğu gözlenmiştir. ‘Teknik’ yaklaşımları akılda tutulmak kaydıyla, Forum Dergisi yazarlarının sundukları önerilerin, Türkiye’de 1945 sonrası sermaye birikim süreciyle uyum içerisinde olduğu saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1996) Demokrasi Sürecinde Türkiye. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akyüz, F. (2011). Türkiye’de Kapitalizmin ve Sosyal Güvencesizliğin İnşası. İstanbul: SAV Yayınları.
- Alaybeyoğlu, A. (2014). Forum Dergisi Ve Planlama Tartışmaları, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Arrighi, G. (2000). Uzun Yirminci Yüzyıl. R. Boztemur (çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Başkaya, F. (1986). Azgelişmişliğin Sürekliliği. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Boratav, K. (1984-5). “Savaş Yıllarında Bölüşüm Göstergeleri ve Rantlar Sorunu”, Yapıt, Sayı: 8, s. 44-51.
- Boratav, K. (2010). Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985). Ankara: İmge Kitabevi
- Çakmak, D. (2007). Forum dergisi: 1954-1960 Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.
- Dinler, D. (2009). “Türkiye’de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi”, Praksis, Sayı: 9 s. 17-54
- Ercan F. (2008). “Türkiye’yi Anlamak_Bir Çerçeve Denemesi”, Toplum ve Hekim,

- Eylül- Ekim 2008 -1 Cilt: 231, Sayı: 5.
- Ercan F. (2011). “Sermayeyi Haritalandırmaya Yönelik Kavramsal Düzenekler”, Praksis Sayı: 19, s. 9-53.
- Ercan F. (2013).” Kışla Ve AVM’ye Karşı Üç Beş Ağaç: Kent Ve Metalaşma Üzerine Notlar”, Toplumsal. <http://www.toplumsal.org/kisla-ve-avmye-karsiuc-bes-agac-kent-ve-metalaşma-uzerine-notlar-fuat-ercan/> (9 Temmuz 2013).
- Ercan, F. (2001). Modernizm Kapitalizm ve Azgelişmişlik. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ercan, Fuat. (1995). “Gelişme Yazını: Eleştiriler ve Yeni Perspektifler”, T. İşgüden, F. Ercan, M. Türkay (Ed.). Gelişme İktisadı Kuram-Eleştiri-Yorum içinde. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1995, s. 298-428.
- Forum. (1 Şubat 1956). Kurtuluş Yolları, C.4, Sayı: 45, s. 1-2.
- Forum. (1 Temmuz 1955). Kendimize Güvenme Zamanı. Sayı: 31, Cilt: 3, s: 14
- Forum. (15 Ağustos 1955). Seçimler ve Muhalefetin Boykotu, C: III, No: 34, s. 1.
- Forum. (15 Eylül 1955). Dış Yardımsız Kalkınma, Sayı: 36.
- Forum. (15 Eylül 1956). Biz Ne istiyoruz. s. 1-3. Cilt 5. Sayı: 60
- Forum. (15 Haziran 1955). Hükümetin Plancılığı, Sayı: 30.
- Forum. (15 Mayıs 1955). Dış Yardım İhtiyacımız. Sayı: 28.1-3
- Forum. (15 Nisan 1954). Sendika Kurma Hürriyeti. Cilt: 1. Sayı: 2. s. 4
- Forum. (15 Nisan 1954). Yeni Seçimlerde Muhalefet. Cilt: 1. Sayı: 2. s. 2
- Gülalp, H. (1983). Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri. Ankara: Yurt Yayınları.
- Gülalp, H. (1993). Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet. İstanbul: Belge Yayınları.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2007). Küreselleşme Sorgulanıyor. Ç. Erdem ve E. Yücel. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Jenkins, R. (2001). “Sanayileşme ve Dünya Ekonomisi”, Kalkınma İktisadı, Yükselişi ve Gerilemesi F. Şenses (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karlık, R. (1984). Uluslararası Ekonomi, Ekonomi El Kitabı. İstanbul: Okan Yayıncılık.
- Karpat, K. (1 Ağustos 1957). Köy Kalkınmasının Esasları, Forum, Sayı: 81.
- Kepenek ve Yentürk, (2003). “Türkiye Ekonomisi”, Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1976). “Yeni Ekonomik Düzen ve ideolojisi”, ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı:, s. 28-32.
- Keyder, Ç. (1981). “Kriz Üzerine Notlar”, Toplum ve Bilim, Sayı: 14, s. 3-44.
- Küçük Y. (1985). Planlama Kalkınma ve Türkiye. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Küçük Y. (1997). Aydın Üzerine Tezler-5. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Küçük, Yalçın. (1985) “Komprador İktisat”, Quo Vadimus?, Nereye Gidiyoruz?. Ankara: Tekin Yayınevi, s. 42-92.
- Mihçı, H. (1996). “Kalkınma: Bir Terim Neyi Anlatır?”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 7, s. 65-86.
- Okyar, O. (1 Temmuz 1955). İktisadi Plancılığımızın Şekil ve Muhteva Meseleleri, Forum, Sayı: 31.
- Okyar, O. (15 Kasım 1954). Planlı İktisat Rejimi. Forum. Sayı: 16. s. 8
- Okyar, O. (15 Ocak 1984). Sistem Devamlılığı ve İktisadi Politika IV. 1960’larda İktisat Politikasının Oluşmasında Forum’un Rolü. Yeni Forum, s. 9-14.
- Okyar, O. (15 Temmuz 1954). Türkiye’de Devletçilik ve Liberalizm. Forum. Cilt: 1. Sayı: 8. s. 7-9

- Öztürk, Ö. (2006 Yaz). “Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması”, Praksis, Sayı: 15,
- Öztürk, Ö. (2010). Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu Ve Gelişimi. İstanbul: SAV Yayınları
- Peker, A. T. (1996). “Dünya Bankası: Kalkınmacılıktan ‘İyi Yönetim’ Söylemine”, Toplum ve Bilim, Sayı: 69, s. 6-59.
- Sakıp Ö. (1 Eylül 1957). Demokratik Devrim Üstüne Düşünceler. Forum.
- Savran. S (1987). “1960,1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler”, 11. Tez kitap Dizisi, 6
- Talas, C. (1 Nisan 1954). İkinci Çalışma Meclisi. Forum. Cilt: 1. Sayı: 1. s. 14
- Tuna, G. (2011). Türkiye’de Kapitalizmin ve Fetişizmin İnşa Süreci (Bir Kavram Kapitalizm Neyi Anlatır?). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Türkey ve Akçay, (2006) “İktisat Siyaset Devlet Üzerine Yazılar”, Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya Armağan, İçinde, Yayına Hazırlayanlar; Burak Ülman-İsmet Akça, s. 49-65, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006
- Türkey, M. (1994). Gelişme İktisadı: Ekonomik Büyüme Merkezli Yaklaşımın Yükselişi ve Gerilemesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Türkey, M. (2009). Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Üstünel, B. (1 Eylül 1954). İktisadi Kalkınmanın Yükü, Forum, Sayı: 11.
- Wallerstein, I. (1992). Tarihsel Kapitalizm. N. Alpay (çev.), İstanbul: Metis Yayınevi.
- Yalçın, A. (1 Ocak 1956). Köyü Kalkındırma Muamması, Forum, Sayı: 43.
- Yalçın, A. (15 Kasım 1955). Sosyalizmin Bugünkü Meseleleri, Forum, Sayı: 40,
- Zarakoğlu, A. (15 Nisan 1954). Memleketimizde Yabancı Sermaye İthali Bakımında 3 Devre. Forum. Cilt: 1. Sayı: 2. S. 10-11